

## BASRA KÖRFEZİ'NDE BİR ARAP AŞİRETİ: AÇMAN URBANI (1820-1913)

ZEKERİYA KURŞUN\*

### 1- Arap Yarımadası'ndaki Kabile ve Aşiretlerin Osmanlı Belgelerinde Tasviri

Osmanlı Devleti Arap Yarımadası'nı hâkimiyetine aldığı 1517 yılından itibaren karşılaştığı en önemli problem, genellikle göçebe olarak yaşayan bedevi Arap kabile ve aşiretlerini bir düzene sokmak olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi ele geçirdiği sıralarda zaten meskûn ahâli ve şehirlerin eskidenberi devam eden belli bir düzeni vardı. Bundan dolayı devlet bu düzeni, bir takım yenilikler ilave etmek suretiyle hemen hemen aynen muhafaza etmişti. Ancak başlangıçta bedevî hayatının özelliklerine bütünüyle vakıf olamayan Osmanlılar, uzun zaman bedevi Arap kabilelerini düzene sokmakla uğraşmıştır.

Devletin söz konusu bedevi Arap kabileleri (urban) hakkındaki bilgi kaynakları; bu seyyar kabilelerin sürekli yaşadıkları veya mevsimine göre konakladıkları yerlerin yakınlarında bulunan valilikler veya mutasarrıflıklar idi. Bu manada en çok istifade edilen yerler, Bağdat, Basra ve Şam vilâyetleri ile Mekke emirliğiydi. Ancak gerek Suveyş kanalının açılması ve gerekse Midhat Paşa'nın Ahsa seferi (1871) sonrasında, Necid Mutasarrıflığı'nın kurulmasıyla, devletin bu konuda bilgi kaynakları çoğaldı. Buna paralel olarak özellikle Orta Arabistan'da bulunan bedevî kabile ve aşiretler üzerinde devletin doğrudan etkisi de artmış oldu.

Hâlâ tasnif çalışmaları devam etmekte olan Osmanlı Arşivi'nde yüzelli milyon belgenin olduğu tahmin edilmektedir. Bu güne kadar ancak bunların yüzde otuzuna yakını tasnif edilerek araştırmaya açılabilmiştir. Başka bir ifadeyle bu durumda, Osmanlı arşivinde Arap Yarımadası'ndaki kabile ve aşiretleri üzerinde araştırma yapan bir araştırmacı, bu bölge hakkında Osmanlı belgelerinde varolduğunu kabul ettiğimiz bilgi ve belgelerin sadece bir kısmına ulaşabilecektir. Üstelik değişik merkezlerden gelen (Bağdat, Basra,

\* Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Şam, Mekke, Medine, Necid v.s.) bu belgeler de arşivdeki çeşitli tasniflerin içinde dağılık olarak bulduklarından; tabii olarak araştırmacının çok uzun vaktini alacaktır.

Öte yandan, araştırmalarımız sırasında ulaşabildiğimiz belgelerin yeterli bilgi verdikleri de söylenemez. Zira, söz konusu belgeler (takrir, layiha, tahri-  
rat, vs.) genelde yazıldıkları tarihteki hadiseleri yansıtmaktadırlar\*. Kabileler hakkında verdikleri bilgiler de o hadiselerdeki etkilerine nisbetle çoğalmakta veya azalmaktadır. Ayrıca, askere alınmadıkları ve düzenli vergi ödemediklerinden, devletin askerî ve malî teşkilatı için de kaynak teşkil etmeyen bu kabileler ile ilgili kayıtlar diğerlerine nisbetle daha zayıftır. Bu yüzden daha ziyâde bedevî kabile ve aşiretlerin dolaştıkları yerlerin stratejik önemine göre, haklarındaki bilgilerin çoğaldığı veya azaldığı görülmektedir.

Bu manada, Osmanlı Devleti için bölgedeki en önemli alan şüphesiz hac yolu güzergahı idi. Devletin çok önem verdiği bu güzergahta bulunan kabile ve aşiretler hakkında oldukça fazla bilgiler bulunurken, diğer taraflardaki kabileler hakkındaki bilgiler ise daha sınırlıdır. Arap yarımadasında irili-ufaklı binlerce kabile bulunmaktadır. Bunların çoğunun birbirleriyle çeşitli şekillerde (akrabalık, ittifak v.s.) ilişkileri vardır. Osmanlı belgelerinde, nüfuz sahibi büyük kabileler hakkında pek çok bilgiler bulunmasına rağmen, bu nüfuzlu ailelere bağlı küçük kabileleri ilgilendiren belgelere ise çoğu kere tesadüfi olarak ulaşılmaktadır. Bu hususu şu örnekler ile açıklamak mümkündür. Hac yolu üzerinde bulunan ve sürekli yol emniyetini ihlal eden Harb Urbanı hakkında pek çok belge bulunduğu gibi, zaman zaman Necid'te hüküm süren Âl-i Suud ve Âl-i Şammar hakkında da etkili oldukları dönemlere göre, bir hayli belge bulunmaktadır. Ancak son iki gurubun himayesinde yaşayan irili ufaklı diğer kabileler ile ilgili bilgiler öncekilere nisbetle daha azdır. Esasında hemen hemen bütün Arap kabileleri hakkındaki diğer kaynaklar da bu özelliği taşımaktadırlar. Diğer taraftan söz konusu kabilelerin yeni ve yakınçağlara ait mahallî kaynakları ise genel olarak sözlü rivayetlere dayanmaktadır. Bu açıdan Osmanlı hâkimiyetindeki alanlarda yaşayan bedevî Arap kabilelerinin yegane yazılı ve resmî kaynaklarının Osmanlı belgelerinin olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu araştırmamız da

\* Bu çalışmanın ortaya çıkması için beni teşvik eden ve destekleyen Acman aşiretine mensup Dr. Sultan b. Hitlain ile makaleyi okuyarak fikirleri ile katkıda bulunan meslektaşım Doç. Dr. Ufuk Gülsoy'a teşekkürlerimi arz etmeyi bir borç bilirim.

bu düşünceyi pratiğe aktarma gayretinden doğmuş ve bu güne kadar hakkında resmî belgelere dayalı bir araştırma yapılmayan bir aşiret, Osmanlı belgeleri ışığında incelenmiştir.

Araştırmamıza konu olan ve Orta Arabistan'da Ahsa ile Kuveyt arasında yaşayan Acman<sup>1</sup> aşireti de, hakkında az belge bulunan kabilelerden biridir. Bu ifade, Osmanlı arşivinde bizim kullandığımızdan başka belgelerin bulunmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Şu anda araştırmaya açık olan fonlarda aynı tarihlere tekabül eden fakat henüz açılmamış bulunan tasnifler de bulunmaktadır. Dolayısıyla, onların da araştırmaya açılması ile yeni belgelerin ortaya çıkabileceği şüphesizdir. Öte yandan kabile ve aşiretler hakkında hükümete sunulmuş pek çok layihalar da, genel ifadeler ve onlara karşı takip edilmesi tavsiye edilen politikaları yansıtmaktadır. Aşiret ve kabileleri ayrı ayrı değerlendiren belgelere ise nadiren rastlanmaktadır. Hatta bu durum diğer kaynaklara da aynen yansımıştır. Mesela, bölge hakkında mufassal layihalar sunmuş olan Bağdat valisi Midhat Paşa bile, incelememize konu olan döneme ait hatıralarında, kendi valiliği sırasında Ahsa'ya bağlı 28 büyük bedvî Arap kabilesinin olduğunu söylemekte ancak bunların isimlerini vermemektedir<sup>2</sup>.

## 2- Muhtelif Osmanlı Kaynaklarında Acman Aşiretleri

Şüphesiz burada kastedilen bütün Osmanlı kaynakları değildir. Ancak konumuz ile alakalı olarak ilk akla gelen bir takım eserlere başvurularak bazı bilgiler derlenmiştir.

<sup>1</sup> Bu hususta Osmanlı arşivinde binlerce belge bulunmaktadır. Ancak bizi ilgilendiren Necid bölgesindeki aşiretler ile alakalı birkaç örnek şöyle sıralanabilir: Cidde Valisi Mehmed Namık Paşanın Necid ve Hicaz Urbani hakkında 1275 tarihinde sunduğu layihalar. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Mahsus (İMM) 594). Yine aynı şekilde Hicaz, Necid, Asir kabileleri hakkında 1278 tarihinde, Mekke Emiri muavini Muhammed Zeki ile Emirin kardeşi Ali'nin müşterek olarak verdikleri layihada hayli bilgiler bulunmaktadır. (BOA, Sadaret Mektûbî Kalemi (A. MKT. UM.) 522/36.) Necid Mutasarrıflığının kurulmasından sonra, başlangıçta Midhat Paşa'nın yazışmaları ile mutasarrıflıkta görevli memurların yazışmaları dışında da bölge ile ilgi müstakil ve mufassal bilgiler veren layihalar sunulmuştur. Züheyrzade Ahmed'in 1304'te II. Abdülhamide takdim ettiği (BOA, Yıldız Esas Evrakı (YEE) 14/256/126/8) layiha ile, 1308 yılında yine Abdülhamid'e Bağdat İkame Memuru tarafından takdim edilen layiha (BOA, YEE, 14/1188/126/9) müstakil layihalara örnek olarak verilebilir.

<sup>2</sup> [Midhat], Ali Haydar, Midhat Paşa, *Hayat-i Siyasiyesi, Hidematı, Menfa Hayatı*, İstanbul 1325, s. 116.

Bunların başında özellikle 19. ve 20 yüzyıl Osmanlı Tarihi araştırmaları için en önemli kaynaklardan birisi olan, resmî nitelikli *Devlet Salnâmeleri* ile vilâyet merkezlerinde yayımlanan *Vilâyet Salnâmeleri* gelmektedir. Zira bu salnâmelerde devletin idari yapısı hakkındaki bilgilerin yanı sıra demografik yapısı hakkında da bir hayli malumat mevcuttur. Nitekim kuruluş aşamasında Necid Sancağı'nın bağlı olduğu Bağdat Vilâyeti Salnâmeleri'nde Acman aşiretleri aşağıdaki şekilde tasvir edilmektedir.

1299 yılına ait Bağdat Vilâyeti Salnâmesi'nde Necid livası dahilindeki aşiretler sayılırken Acman aşiretleri en başta zikredilmektedir<sup>3</sup>. Buna mukabil ertesi yıl basılan salnâmede Acman aşireti söylenmekle kalınmamış bu aşiretin fırkaları da sayılmıştır. Buna göre Acman aşireti, Âl-i Mahfûz, Âl-i Hubeyş, Âl-i Süleyman, Âl-i Hitlan, Âl-i Mağbet, Âl-i Dağın, Âl-i Şamir, Âl-i Müflih, Âl-i Hâdi, Âl-i Şevavle, Âl-i Masra', Âl-i Yahyat ve Âl-i Ziz olmak üzere on üç fırkadan oluşmaktadır<sup>4</sup>.

II. Abdülhamid'in emri üzerine mahmel ile birlikte hicaz bölgesine giden ve döndüğünde (Rebiulevvel 1310/1892), Padişah'a *Hicaz Seyahatnamesi* adıyla mufassal bir kitap takdim eden Süleyman Şefik b. Ali Kemali de, eserinde Necid kabilelerinin tahmini nüfuslarını vermektedir. Ona göre de Acman kabilesi 1310/1892 yıllarında 6000 nüfustan müteşekkildir<sup>5</sup>. Aynı şekilde 1322/1904 tarihinden itibaren Kasım askeri hareketuna iştirak etmiş olan Binbaşı Hüseyin Hüsnu, *Necid Kıtasının Ahval-i Umumiyesi* isimli kitabında, Ahsa dahilindeki aşiretlerinin başında Acman aşiretini zikretmektedir<sup>6</sup>.

### 3- Osmanlı Belgelerinde Acman Aşiretleri Hakkında İlk Bilgiler

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Arap kabileleri buldukları mekânlar ve sebep oldukları hadiseler nisbetinde Osmanlı belgelerinde yer almışlardır. Araştırmamıza konu olan Acman aşireti de, incelediğimiz belgeler arasında

<sup>3</sup> *Bağdat Vilâyeti Salnamesi* 1299, Def'a 3., s. 128.

<sup>4</sup> *Bağdat Vilâyeti Salnamesi* 1300 Def'a 4, s. 212. (Halbuki yukarıda bahsi geçen başka bir belgede ondokuz fırkadan oluştuğu yazılmaktadır).

<sup>5</sup> Söylemezoğlu Süleyman Şefik b. Ali Kemali, *Hicaz Seyahatnamesi*, Daru'l-hilafe 1308/1310, İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları Nr. 4199, s. 354.

<sup>6</sup> Hüseyin Hüsnu, *Necid Kıtasının Ahval-i Umumiyesi*, Kostantüniye 1327, s. 45.

ilk olarak, Cemaziyelâher 1236/ Şubat 1820 tarihinde Mekke-i Mükerrerme Muhafızı Ahmed Bey'in Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya yazdığı ve O'nun da İstanbul'a gönderdiği bir mektupta zikredilmektedir. Bu tarihte Necid ve Hicaz bölgesinin Mısır'a bağlı olduğu düşünülürse benzeri belgelerin Mısır arşivlerinde de bulunması gerekmektedir.

1236/1820 senesi Necid tarihinin en çalkantılı dönemlerine rastlamaktadır. Vehhabiliği şiar edinmiş Âl-i Suud'un burada tesis ettiği idare iki yıl kadar önce İbrahim Paşa'nın seferiyle sona erdirilmiş ve ailenin ileri gelenleri Kahire'ye götürülmüştü. İbrahim Paşa 1819 ortalarına kadar Necid ve civarında sürdürdüğü faaliyetleri sırasında bedevilerin ileri gelenlerinden birçoğunu devletin temsilcisi olarak tayin etmiştir. Bu arada Âl-i Suud ile müttefik olan Muhammed b. Mişari, Ali b. Şeyh ve oğlu Sa'd ile birlikte bir takım urban şeyhinin af dilekleri kabul edilerek serbest bırakılmışlardı<sup>7</sup>. 1819 yılının sonlarında, İbrahim Paşa tarafından affedilen Muhammed b. Mişari, vehhabilerin merkezi Dir'iyye'nin tahribi sırasında başsız kalarak sağa sola dağılan bir takım urbanı başına toplayarak emirliğini ilan etmişse de başarılı olamamıştır. Akabinde 1820'de Abdullah b. Suud'un oğlu İmam Mişari da aynı yolu deneyerek kendisini emir ilan etmiştir. Fakat her ikisi de Necid içlerine gönderilen Osmanlı Devleti'nin memurları vasıtasıyla kontrol altına alınmışlardır.

3 Cemaziyelâher 1236 tarihli belge ise yukarıda zikredilen olaylara işaret etmekte ve Açman kabilesinin o sıradaki konumunu şu şekilde dile getirmektedir:

*Faysal el-Düveys [Mutayr Kabilesi Reisi] ve Muhammed b. Rabi'an'dan [Uteybe Kabilesi şeyhi] mektuplar getiren adamlarımız İbn Arifan ve arkadaşları tarafımıza gelmişlerdir. Hayli zamandır firarda olan Türki, [Suud ailesinden İmam Türki] Açman, Kahtan ve Arîz-i Sebi'i kabileleriyle ittifak edip bundan bir süre önce Dir'iyye'de yakalanarak bir konak mesafedeki Sudus'de hapsedilmiş olan Miş'ar<sup>8</sup> adlı müfsidi kurtarmak arzusuyla, ansızın Dir'iyye'ye*

<sup>7</sup> Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HH) 36068.

<sup>8</sup> Bu konu mahallî bir kaynak olan *Tuhfetü'l-Müstefid*'de şöyle anlatılmaktadır: Mişari b. Muhammed b. Muammer, Dir'iyye, Riyad ve civarını istila ettiği sırada Mutayr Kabilesi reisi Faysal B. Düveys'e haber göndererek, kendisine yardım etmelerini istemiştir. Onun Dir'iyye'ye gönderdiği bir takım adamları ansızın şehre girip İmam Mişari'nin konağını kuşatmışlar ve onu esir alarak hapsedmişlerdir. Bu durumu öğrenen Faysal b. Türki de Dir'iyye'ye gelerek burada bir ziyafet vermekte olan Muhammed b. Mişari'yi ve oğlunu yakalayıp hapsedirmiş ve İmam

gelmiştir. Burada İbn Muammeri yakaladıktan sonra, İbn Muammer'in Riyad'da mukim oğlunu da yakalatarak hapsedirmiştir. Ayrıca Sudus'de Mişari'nin muhafazasında bulunan İbn Muammer'in adamlarına da mektuplar yazdırılarak Mişari'nin serbest bırakılması istenmiştir. Mişari tam serbest bırakılacağı esnada, Dir'iyeye yakınlarında bulunan adamlarımızdan Halil Ağa, Faysal el-Düveys ve Muhammed b. Rebi'an gazvelerde bulunarak Sudus'e varmışlar ve Mişari'yi İbn Muammer'in adamlarından alıp, zincirleterek kendi muhafazaları altına almışlardır. Bu arada oraya ulaşan Türkî'nin ve İbn Muammer'in adamları derhal geri dönerek durumu Türkî'ye haber vermişlerdir. O da, çaresiz bir şekilde Mişari'yi kurtarmak sevdasından vazgeçmiş ve İbn Muammer ile oğullarını öldürmüştür. Türkî, yanında bulunan Acman, Kahtan ve Arîz-i Sebi'î urbanıyla Riyad taraflarına gittiği de İbn Arifan'ın raporundan ve diğer şeyhlerin ifadelerinden anlaşılmıştır<sup>9</sup>.

Yukarıdaki belge, Acman kabilesinin, daha sonraları bölgede önemli bir güç oluşturacak olan Suud ailesinden İmam Türkî ile ittifak içinde olduğunu göstermektedir. Bu tarihten sonraki belgelerde, gerek İmam Türkî ve gerek onun halefleri hakkında birçok bilgiler bulunmasına rağmen, maalesef Midhat Paşa'nın Ahsa seferine kadar, bölgede önemli olaylara iştirak etmiş olan Acman aşiretleri hakkında şimdilik başka kayıtlara rastlanılmamaktadır.

İlk vehhabî hareketinin 1818 yılında İbrahim Paşa tarafından bastırılmasından sonra, vehhabilerin merkezi olan Dir'iyeye de bir daha imar edilmeyecek surette tahrîp edilmişti. Daha sonra vehhabileri etrafında toplayarak yeniden mezhebin canlanmasını sağlayan İmam Türkî, kendisine merkez olarak Dir'iyeye yerine bugün de Suudi Arabistan'ın başkenti olan Riyadı seçmiştir. Yukarıdaki belgeden anlaşıldığına göre, Riyad'ın vehhabiler tarafından merkez edinilmesinde Acman, Kahtan ve Arîz-i Sebi'î kabileleri Suud ailesine yardımcı olmuşlardır.

---

Mişari'yi bırakmadığı takdirde kendilerini öldüreceği tehdidinde bulunmuştur. Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuhsin Âl-i Abdulkadir el-Ensari el- Ahsai, *Tuhfetu'l-Müstefid bi Tarihi'l Ahsa fi'l-Kadim ve'l-Cedid*, (Bundan sonra *Tuhfetu'l-Müstefid*) Riyad 1982 (3. Baskı) s.146-47. Nitekim bizim de verdiğimiz belgede İmam Türkî'nin, İbn Muammere bu konuda mektuplar yazdığını anlaşılmaktadır. Aynı kaynak, Belgede geçtiği gibi Halil Ağa ve Faysal ed-Düveys'in İmam Mişari'yi teslim aldıklarını ilave etmektedir. Ancak Muhammed b. Rebi'an'dan söz etmemektedir. *Tuhfetu'l-Müstefid*, s. 147.

<sup>9</sup> BOA, HH 19557 B.

#### 4- Midhat Paşa'nın Ahşa Seferi<sup>10</sup> ve Açman Aşireti

1869 yılında Bağdat valiliğine atanan Midhat Paşa, kısa bir süre önce Osmanlı Devleti'nde uygulanmaya başlanan yeni vilâyet sisteminin burada da tatbiki için çalışmalar başlatmıştır. Bağdat ve civarında giriştiği imar ve inşaa faaliyetleri yanısıra<sup>11</sup> Bağdat'ın etrafındaki bedevî aşiretlerin meydana getirdiği asayişsizliğin önlenmesi için de büyük gayretler sarfetmiştir<sup>12</sup>. Ancak, Midhat Paşa'nın esas arzusu Basra Körfezi ve Arap Yarımadası'nda yaygınlaşmaya başlayan İngiliz nüfuzunu önlemek idi. Arap Yarımadası'nın denetim altına alınmasının Bağdat'ın siyasi ve ekonomik yönden güçlendirilmesine bağlı olduğuna inanan Midhat Paşa, burada hızlı bir islahat hareketine girişmişti. Akabinde de 1866'dan beri Kuveyt'te sürdürülen ve Basra'ya bağlanmak suretiyle, Osmanlı Devleti'nin oradaki nominal nüfuzunu gerçek hâkimiyete dönüştürme faaliyetlerini de hızlandırmıştır. Bu gayretinin temelinde, çeşitli sebeplerden dolayı uzun zamandan beri ihmal edilmiş olan Basra Körfezi'nde, Kuveyt'ten Maskat'a kadar, hatta bütün Arap Yarımadası'nda devletin doğrudan nüfuzunun kurulması isteği yatmaktaydı. Nitekim Midhat Paşa, Kuveyt meselesi<sup>13</sup> hakkında Babîâlî'ye gönderdiği bir layhasında, Kuveyt'in öneminden bahsederek, İngilizler'in Bahreyn üzerinde nüfuz kurduklarını, şimdi sıranın Bahreyn ile Kuveyt arasındaki Ahşa ve Katîf sahillerine geldiğini; bunu da Kuveyt'in işgaliyle neticelenebileceğini bildirmiştir. Bu yüzden orada tesis edilecek idarenin son derece önemli olduğunu söyleyen Midhat Paşa, böylece Ahşa'nın korunabileceği gibi, Bahreyn'in de elde edilebileceğini hatırlatmıştır<sup>14</sup>. Açman aşireti o sıralarda yukarıda adı geçen bölgelerde dağınık bir şekilde yaşamaktaydılar.

Midhat Paşa bu fikirleri doğrultusunda önce, Kuveyt'teki Âl-i Sabah ailesini celbederek onları Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde bulunmalarının önemine ikna etmiş ve Kuveyt şeyhini kaymakam olarak tayin etmiştir. Akabinde, Basra tersanesini de bir düzene sokan Paşa, artık Necid ve Ahşa'da devletin mutlak kontrolunun sağlanabileceğine kanaat getirmişti.

<sup>10</sup> Burada Ahşa seferinin teferruatlarına girilmemiştir. Ancak, Açman aşiretlerinin sefer sırasındaki rolünün iyi anlaşılabilmesi için, yine Osmanlı belgelerine dayanarak sefer hakkında özet bilgi verilmiştir.

<sup>11</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 851, s. 68-69, 97-98.

<sup>12</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 851, s.72; *Zevra*, 14, 21,27 Teşrinievvel 1285, Nr. 30, 31, 32.

<sup>13</sup> Babîâlî Hariciye Nezaretü, *Kuveyt Meselesi*, Dersaadet 1334, s. 1-10.

<sup>14</sup> BOA, *Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT)* 69/2.

Aynı sıralarda, Babîâlî'nin de Arap Yarımadası'ndaki siyasetine yeniden göz atma ihtiyacı hissettiği anlaşılmaktadır. İngiltere'nin muhalefetine rağmen Kuveyt'teki idare binalarına ve gemilere Osmanlı sancağının çekilmiş olması, uzun zamandır Osmanlı Devleti'nin dış politikasında sürmekte olan zaafının yavaş yavaş değişmekte olduğunun bir işaret idi. Ayrıca Suveyş kanalının açılması da Osmanlıların önüne Arap Yarımadası'nda hâkimiyetlerini güçlendirmeleri konusunda yeni fırsatlar koymuştu. Bu hususu, Babîâlî'nin 1871'de Yemen vilâyetine gönderdiği bir yazıdan açıkça anlamaktayız. Söz konusu yazıda, Suveyş kanalının açılmasıyla Bahriye Nezareti'nin Basra Körfezi ve Kızıldeniz'e daha kolay ulaşabileceği, ayrıca Basra tersanesinin ıslahı ve Kızıldeniz'de liman ve üslerin kurulmasıyla, devletin Arap Yarımadası sahillerinde gücünü kolayca gösterebileceği belirtilmekteydi. Böylece bölgedeki Arap şeyhleri ve kabile reislerinin devlete olan bağları da kuvvetlendirilmiş olacaktı<sup>15</sup>.

Babîâlî ile Midhat Paşa'nın fikirleri arasındaki bu uyumluluk Ahsa seferinin fikri arka planını oluşturmuştu. Bundan sonra Midhat Paşa, Ahsa seferini başlatabilmek için uygun fırsatlar beklemeye başladı. Nitekim bu fırsat, Osmanlı Devleti tarafından daha önce babasının yerine Necid kaymakamı olarak tayin edilmiş<sup>16</sup> olan Abdullah b. Faysal ile kardeşi Suud arasında çıkan ihtilafın şiddetlenmesiyle ortaya çıkmış oldu.

##### 5- Acman Aşireti - Suud b. Faysal İttifakı

Vehhabî emirlerinden Suud b. Faysal'ın, kardeşi Abdullah'a olan muhalefeti henüz babaları hayatta iken başlamıştı. Hatta Palgrave, 1864'te Riyad'ı ziyareti esnasında Abdullah'ın kardeşi Suud'u öldürmek için kendisinden zehir istediğini iddia etmektedir<sup>17</sup>. Babaları Faysal ise, öldüğünde yerine oğlu Abdullah'ın geçmesini tavsiye etmişti. Nitekim öyle oldu. Başlangıçta, taraftarlarıyla bu duruma muhalefet eden Suud, emirliği ele geçirmek için bir kısım faaliyetlerde bulundu. Ancak Osmanlı Devleti'nin Abdullah'ı babasının yerine Necid kaymakamı olarak tayin etmesi Suud'u zor durumda bıraktı. Suud, kardeşine nazaran bedeviler tarafından daha çok sevildiğinden davasından vazgeçmeyerek muhalefetini sürdürdü. Bir ara Ahsa ve Katıf'ı zabteyerek, buradan geçen İranlı hacı ve ziyaretçilerin geçişlerin de engellemeye

<sup>15</sup> BOA, *İrade Meclis-i Mahsus (İMM)* 1661 (Lef: 5).

<sup>16</sup> BOA, *İMM* 1381 (Lef: 2).

<sup>17</sup> Z. Freeth-V.Winstone, *Explorers of Arabia*. London 1978, s. 186-87.



kalkıştı<sup>18</sup>. Suud, kardeşine karşı ittifaklar oluşturmak ve arka bulmak için o sıralarda Osmanlı Devleti ile problemleri olan Asîr şeyhi Muhammed b. Ayid'e müracaat etmiş ancak ondan yüz bulamamıştır. Arkasından Necran'daki Âl-i Murra ve Âl-i Şamir aşiretlerine başvurarak onlardan bir kısım mal ve savaşçı yardımı alıp kardeşi Abdullah'ın üzerine gitmiş fakat yenilerek geri dönmüştür.

Daha sonra Bahreyn ve Katar şeyhliklerinden yardım alma teşebbüslerinde de bulunan Suud b. Faysal, buralardaki dahili çekişmelerden ve İngiliz nüfuzundan istifadeyle hayli kuvvet ve itibar kazanmıştır. Mahallî bazı kaynakların zikrettiğine göre; Suud b. Faysal, Bahreyn'den Âl-i Halife'ye mensub Ahmed b. Gatem<sup>19</sup> ve adamları ile hareket ederek<sup>20</sup> Ahsa'nın Uceyr limanına gelmiş ve burada Âl-i Murra ve el- Acman aşiretleriyle<sup>21</sup> birleşerek Ahsa üzerine yürümüştür.

Yukarıda bahsi geçen hadiseler cereyan ederken Şubat 1870'de bölgenin durumu hakkında Babiâli'ye bir rapor takdim eden Midhat Paşa şu hususlara dikkatleri çekiyordu:

*Esasında Necid'in bir parçası olan Bahreyn'e İngilizler bir müddetten beri müdahalelerini sürdürmektedirler. İngilizler uzun zamandır göz diktikleri Maskat İmamı Azzan'ı kandırarak orayı zabtedip tasarruflarına aldıktan sonra, bir süre önce de Bahreyn'e gelerek eski Bahreyn Şeyhi Muhammed b. Halife ve yeni şeyhi Muhammed b. Abdullah'a İngiliz tabiiyetine geçmelerini teklif etmişler ancak olumlu cevap alamamışlardır. Bunun üzerine onları tutuklayıp Bombay'a göndererek yerine İngiliz taraftarı olan İsa [İsa b. Halife] adında birini tayin etmişlerdir. Necid emirliği yüzünden aralarında husûmetin başgöstermesi ve neticede Abdullah'ın Necid Kaymakamı olarak tayin edilmesinden dolayı kardeşi Suud da Maskat taraflarına çekilerek İngilizlerin taraftarı ve aynı zamanda Abdullah'ın düşmanı olan Azzan ile birleşmiştir. Abdullah da bunlardan intikam almak gayesiyle harekete geçtiğin-*

<sup>18</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 851, s. 35.

<sup>19</sup> Ahmed b. Gatem, o sıralarda Bahreyn'in en nüfuzlu şahsiyetlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bahreyn idarecileri ile de akrabalığı olan Ahmed b. Gatem'in Suud b. Faysal'a yardımının gerekçesi hakkında mâlesef bilgimiz bulunmamaktadır.

<sup>20</sup> *Tuhfetu'l-Müstefid*, s.168.

<sup>21</sup> *Tuhfetu'l-Müstefid*'te, Acman kabilelerinin daha önce Abdullan b. Faysal karşısında Milh ve et-Tab'a mevkilerinde aldıkları yenilginin intikamını almak için kolayca Suud b. Faysal'a yardıma koştuıkları belirtilmektedir. *A.g.e.*, s. 167.

den, bu durum, oralarada ecnebî müdahalelerine imkân verir hale gelmiştir. Bir süre önce Osmanlı tabiiyetine geçmiş olan Kuveyt Kaymakamı ile yapılan muhaberede, bölgeyi tarassut ederek vilâyete bilgi vermesi istenmiştir. Ondan da gelen istihbarata göre, Abdullah kalabalık bir toplulukla Maskat taraflarına gittiği halde fazla ilerlemeye cesaret edemiyerek Ahsa'ya geri dönmüştür. Kardeşi Suud ve müttefiği Azzan, İngilizler'in desteğini alarak ona karşılık vermek için faaliyete geçmişler ve bu amaçla altı parça İngiliz gemisi Ahsa sahillerine göndermişlerdir<sup>22</sup>.

Midhat Paşa aynı yazısında kısa bir süre önce Kuveyt'in idaresinin bir düzene sokulduğunu belirterek, şimdi de Necid Kaymakamı Abdullah'a düşmanlığını bir tarafa bırakması için Müntefik emirleri vasıtasıyla tavsiyelerde bulunulduğunu da eklemiştir. Ayrıca muhalifi olan kardeşi Suud'a da yine aynı araçlar ile haberler gönderilerek celbine teşebbüs edildiğini söyleyen Paşa, bunların zayıf tedbirler olduğunu, ve daha mükemmel tedbirler alınabilmesi konusunda da talimatlar beklediğini arzetmiştir<sup>23</sup>.

Arızasından da anlaşılacağı üzere Midhat Paşa, asker göndermeden Necid ve Ahsa'da işlerin düzene sokulabileceğine inanmıyordu. Bu yüzden aynı yılın sonbaharında Babiâli'den gerekli izni alana kadar da boş durmadı. Bölgenin durumunu keşfetmek üzere, Bağdat'taki vilâyet memurlarından bu işe ehliyetli birkaç kişiyi Asur Vapuruyla tüccar kılığı ve kimliği altında Ekim 1870 başlarında Katif, Ahsa, Bahreyn ve Maskat taraflarına göndermiştir<sup>24</sup>.

Suud, kardeşi Abdullah'tan daha tedbirli ve aynı zamanda anne tarafı bedevî olduğu için Necid kabilelerine daha sevimli geliyordu. Öte yandan vehhabîlik konusunda da kardeşi kadar katı olmadığı için vehhabî muhalifi kabileler tarafından da kolayca taraftar bulmaktaydı. Necid'deki kabileler üzerinde kazandığı bu nüfûzunu İngilizlerden aldığı maddî ve manevî destek sayesinde daha da güçlendirmişti. Yukarıda bahsi geçen keşif heyeti dönüşlerinde Suud'un kardeşinin üzerine gitmek üzere Katif ahâlisi ve civardaki urban ve (burada kasedilenlerin *Acman* ve *Mutayr* aşiretleri olduğu daha sonraki yazışmalardan anlaşılacaktır) Bahreyn Şeyhi ile anlaştuğuna dair istihbarat edindiklerini bildirmişlerdi. Nitekim kısa bir süre sonra bu istihbarat doğrulanmıştı.

<sup>22</sup> BOA, İMM 1677, Lef: 6.

<sup>23</sup> Aynı Vesika.

<sup>24</sup> Midhat Paşa..., s. 107.

Midhat Paşa 21 Ocak 1871'de İstanbul'a çektiği telgrafında, Abdullah'ın kardeşi ve düşmanı olan Suud'un Maskat taraflarından topladığı askerlerle ve İngilizler'in yardımıyla Basra Körfezi'ndeki Katif ve Ahsa ve diğer bazı bölgeleri zabtettiğini bildirmiştir. Bu durumda Neci sahillerinde idare fiili olarak Suud'un eline geçmişti<sup>25</sup>. Nitekim Midhat Paşa da yukarıda belirtilen telgrafında, asker gönderilerek Necid bölgesi Suud'un elinden kurtarılmadığı takdirde daha önce yaşanan Yemen meselesinden daha vahim bir hale geleceğini söylüyordu<sup>26</sup>.

Midhat Paşa, Katif taraflarına asker çıkartıp Abdullah'ın taraftarlarının desteklenmesi ve düşmanlarının da Ahsa Kıtası'ndan çıkarılması suretiyle oraların emniyet altına alınmasının yegane tedbir olduğuna inanmaktaydı. Paşa, bu tahriratında Ahsa üzerine düşündüğü askeri hareketin planlarını ve bunun için asker, mühimmat, vapur v.s. cinsinden nelere ihtiyaç duyduğunu da aktararak bu konuda ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir<sup>27</sup>.

Bu arada Suud'un da boş durmayıp, ittifakına Cebel-i Şammar emiri İbn Reşid'i aldıktan sonra, Abdullah'ı sığındığı Kasım bölgesinden de kaçırtmıştı. Ayrıca Irak taraflarında da bir kısım urban ve aşiretleri tarafına çekmek için faaliyetlerde bulunduğu 16 Mart 1871'de Bağdat'tan gelen başka bir telgrafdan anlaşılmaktadır<sup>28</sup>.

Midhat Paşa bir yandan Babiâli ile bu konudaki yazışmaları sürdürürken, diğer yandan da Şubat ayı başlarında çöl içerilerinde perişan bir durumda olan Abdullah b. Faysal'a teşvik ve destek babında bir mektup göndermiştir. Kısa bir süre sonra, Abdullah, kendisine ulaşan bu mektup sayesinde Aneze gibi bazı aşiretleri celbederek kuvvet toplamaya çalışmış ve Bağdat'a da bir adam göndererek resmen yardım talebinde bulunmuştu<sup>29</sup>.

Midhat Paşa'nın Ahsa seferi hazırlıkları yaptığı haberlerinin yayılması İngiltere'yi telaşa düşürdüğü gibi, bölgedeki aşiretlerin arasındaki dengelere de tesir etmiştir. Nitekim Paşa seferin hemen başında, 6 Safer 1288/26 Nisan 1871 tarihinde Sadaret'e bilgi vermek için yazdığı tahriratında bu konuda şunları söylemektedir:

<sup>25</sup> Saudi Arabia Government (SAG), *Memorial I*, s. 247.

<sup>26</sup> BOA, *İMM* 1667 (lef: 3).

<sup>27</sup> *Aynı Vesika*, (Lef: 4).

<sup>28</sup> *Aynı Vesika* (Lef: 5).

<sup>29</sup> *Aynı vesika*, (Lef: 6).

...Necid'in hal-i hazırı hakkında Abdullah b. Faysal'dan ve Kuveyt kaymakamından alınan haberlere göre; önce Bağdat'tan askeri kuvvetlerin sevk olunacağı, akabinde de askerin hareket ettiğinin haberleri aşiretler ve urban arasında yayılması üzerine, bütün urban Abdullah b. Faysal'a bağlılıklarını bildirmişlerdir. Suud b. Faysal'ın yanında ise sadece Acman kabilesi kalmıştır. Suud da Bahreyn taraflarına kaçma hazırlıkları içindedir. Abdullh b. Faysal ise, yanında bulunan aşiret ve urban ile, Riyad-Ahsa arasında Rahime denilen mevkide askerin gelmesini beklemektedir. Aynı şekilde Aneze urbanının da Kuveyt'in üst taraflarında bekledikleri anlaşılmıştır. Askerlerin ise Müntefikten kendilerine katılacak şahıslar ile birlikte, Basra'dan hareket ederek Nisan sonlarına doğru Katîf'a ulaşacakları tahmin edilmektedir..<sup>30</sup>.

Belgeden de anlaşılacağı üzere Ahsa seferinin başladığı sıralarda Suud b. Faysal'ın yanında kalan sadece Acman kabileleri olmuş ve bu durum seferin sonuna kadar sürmüştür.

Bütün hazırlıklarını tamamlayan Bağdat, Nafiz Paşa kumandasındaki askeri sevkıyatı başlatmış ve Mayıs'ın başlarında bütün kuvvetler, mevcutlarıyla birlikte nehir vapurlarıyla Basra'dan Fave'ye ulaşmıştı. Buradan, askerler normal vapurlar ile mühimmât ve erzak ise yelkenliler ile 17 Mayıs'ta hareket ettirilerek Kuveyt'e sevk edilmişlerdi. Burada büyük bir törenle karşılanan ordu Kuveyt'in doğusunda kurulan kampta bir gün kalmıştır. Ertesi gün Nafiz Paşa kumandasındaki ordu, Kuveyt Kaymakamı Abdullah el-Sabah'ın da gemilerinin iştirakiyle denizden hareket ederken; Kuveyt civarında orduyu desteklemek üzere toplanmış olan aşiret ve kabile kuvvetleri de Katîf üzerine gitmek için karadan hareket etmişlerdir<sup>31</sup>. Kuveyt'ten hareket edildiğinin dördüncü günü Re'su't-tennure denilen mevkiye ulaşan birlikler 26 Mayıs'ta karaya çıkmıştır.

Nafiz Paşa, sırayla Katîf, Demmam ve civarını ele geçirerek burada bulunan Suud'un kuvvetlerini etkisiz hale getirmiş ve elde edilen kalelere yeterli sayıda asker ve muhafız bırakarak, 7 Haziran'da daha önce ele geçirilen Katîf'a dönmüştür<sup>32</sup>.

Aynı gün Nafiz Paşa, Bağdat vileyetine çektiği telgrafında şu bilgileri veriyordu:

<sup>30</sup> BOA, *İrade Dahiliye* (İD) 44002 (Lef: 3).

<sup>31</sup> *Aynı vesika*, (Lef: 2); *Ayniyat Desteri* 851, s.114, 170.

<sup>32</sup> *Aynı Vesika*, (Lef: 5).

*Katîf Kalesi savaşılarak, etrafında kaleleri olup içinde toprak bulunan Demmam, Anek, Dareyn ve Tarût kaleleri ise savaşılmadan alınmıştır. Bunların içinde bulunan elli kadar demir ve tunç top ile haylica mühimmât ve cephane de ele geçirilmiştir. Ayrıca Katîf'ın etrafındaki kasaba ve köyler tamamıyla devlete itaatlerini bildirmeleri üzerine yedi sekiz aşiretin şeyh ve reisleri de ordugâha gelip itaatlerini arzemişlerdir<sup>33</sup>. Bunların hepsine emân verildiğini belirten Paşa, şimdilik Katîf ve çevresinde bir problemin olmadığını da ilave etmiştir.*

Katîf'ta bir takım düzenlemeler yapan Nafiz Paşa son gelişmeleri ise 12 Haziran'da Bağdat'a çektiği telgrafıyla bildirmiştir. Buna göre Katîf ve sahilleri tamamen emniyet altına alınmış ve ahaliye de güven verilmiştir. Nafiz Paşa yakında Ahsa tarafına gitmek üzere hazırlıklar yaptığını belirterek nakliyat için itaatlerini arzemiş aşiret ve kabilelerden bin deve tedarik etmekte olduğunu ilave etmiştir<sup>34</sup>.

Kendisine ulaşan bu bilgilerin ışığında Midhat Paşa, 21 Haziran'da Sadaret'e bir layiha takdim ederek o güne kadarki gelişmelerle ilgili değerlendirmelerini bildirmiştir. Paşa ayrıca, Katîf ile yapılan muhaberelemlerin neticesinde harekâtın arzu edildiği şekilde devam ettiğini ve halkın gönlünün kazanıldığını belirterek, Padişah'ın tebriklerinin de kumandana iletildiğini de ifade etmiştir. Necid Kıtası'nın en müstahkem mevkiinin ele geçirildiğini ve daha büyük ve geniş olmakla birlikte istihkamları zayıf olan Ahsa Kıtasının da kolayca ele geçirebileceğini belirten Paşa, şimdilik Katîf'tan oraya yapılacak sevkîyatın hazırlığının sürdüğünü de ilave etmiştir<sup>35</sup>.

Tam bu sıralarda Abdullah b. Faysal da Mekke Emirliği ve Hicaz vilâyetine tarihsiz birer mektup göndererek<sup>36</sup>, Necid'deki son durumu bildirmiştir. Abdullah b. Faysal Hicaz Valiliğine yazdığı mektubunda şöyle demektedir:

<sup>33</sup> *Aynı Vesika*, (Lef: 9).

<sup>34</sup> BOA, İD 44196, (Lef: 4). Midhat Paşa da Katîf'i ziyaretinden sonra Sadaret'e takdim ettiği layihasında aynı hususa değinerek, Katîf ve civarının bütünüyle Şii olmasından ötürü Necid kaymakamlarından eziyetler gördüklerini, hatta ev ve dükkânlarının bile tahrip edildiğini söylemektedir. BOA, İD 44930, (Lef: 4).

<sup>35</sup> BOA, İD 44196, (Lef: 1).

<sup>36</sup> Mekke Emâretü'ne yazılan mektubun süreti 21 Haziran 1871'de Mekke Emiri ve Hicaz Valisi'nin ortak arzısı ile Sadaret'e takdim edilmiştir. Bundan, söz konusu mektupların Haziran ortalarında yazıldığı anlaşılmaktadır. *Aynı Vesika*, (Lef: 2).

.. Bu tarafların durumundan sual edilirse, Necid diyarından çıkarak kuzeye doğru giderken, Suud'un zulmüne tahammül edemeyen Necid ahalisi geri dönmemizi talep etmiştir. Bunun üzerine geri dönülmüş ve şu anda da Necid ahalisi genel olarak itaat altına alınmıştır. Suud ile taraftarları olan Acman cemaatı üzerine Bağdat vilâyeti aracılığıyla on adet gemi ile asker gelmektedir...<sup>37</sup>

Mekke emirine yazdığı mektupta da benzeri ifadeler kullanan Abdullah b. Faysal kardeşi Suud ve yanındaki aşiretler için şu bilgileri vermiştir:

... geleceğimi haber alan ahali Suud'un taraftarı ve müteallikaunun hepsini Riyad'tan kovmuşlardır. Onlar da Benî Temîm kabileleri merkezi olan Huta'ya gitmişlerse de oradan da kovulmuşlardır. Bu arada bir takım yağma ve gasb hareketlerine de girişmişlerse de tarafımdan engellenmişlerdir. Suud'u bulmak üzere Cudeh tarafına adam gönderilmiştir. Başu iyice sıkışan ve Ahsa'nın sağ taraflarını mekan tutan Suud'un yanında Acman taifesinin dışında hiç kimse kalmamıştır...<sup>38</sup>.

Abdullah b. Faysal'ın ifadelerinden, en büyük rakip olarak Acman aşiretlerini gördüğü anlaşılmaktadır. Öyleki, Midhat Paşa'nın seferinin bile Acman aşiretleri üzerine yapıldığını düşünmektedir.

Midhat Paşa, Nafiz Paşa'nın, Katîf taraflarından gönderdiği telgrafa 22 Haziran tarihli telgrafa dayanarak 1 Temmuz'da Sadaret'e çektiği telgrafiyle son gelişmeleri bildirmiştir. Buna göre:

Suud ailesinden memnun olmayan Katîf ve civarındaki Es-Sebî', Ğırsan, Es-Samleh, el-Abidin, Es-Siyafe, el-Avarim, el-Ali, el-Muhenna, Şiru's-Sabiyyeh, el-Amayir, Ez'a, İbn Hâcir, el-Hamdâm, Cebur, Benî Nehd, Reşayide gibi onaltı kabileye mensub Necid Urbânı Nafiz Paşa'nın ordugâhına gelerek devlete itaatlerini bildirmişlerdir. Geride kalan Mutayr ve Acman aşiretlerinin de yakında gelip itaatlerini arzedeceklerine dair haberler alınmaktaydı<sup>39</sup>.

Diğer taraftan Katîf'teki düzenlemelerini ve daha önce belirtilen sefer hazırlıklarını tamamlayan Nafiz Paşa, Haziran ayı sonlarına doğru Ahsa'ya gitmek üzere harekete geçmiştir. Yaklaşık on oniki günlük bir yolculuk neti-

<sup>37</sup> BOA, İD 44196 (Lef :3).

<sup>38</sup> Aynı Vesika.

<sup>39</sup> BOA, İD 44142, (Lef: 2).

cesinde harekâtı planlandığı biçimde tamamlayan Nafiz Paşa, başta Ahsa'nın merkezi Hufûf olmak üzere bütün Ahsa bölgesine hakim olmuştur. Suud adına Ahsa civarındaki kalelerde muhafızlık yapanların çoğu askerî birliklerin hareketini duyunca firar ettiklerinden önemli bir mukavemetle de karşılaşılmamıştır<sup>40</sup>.

Nafiz Paşa 15 Temmuz'da Midhat Paşa'ya çektiği telgrafında, askerinin Ahsa'ya hakim olduğunu ve cuma günü Hufûf camisinde hutbenin askerî müftü Seyyid Davud Efendi tarafından Padişah adına okunduğunu bildirmiştir<sup>41</sup>.

Aynı sıralarda Hicaz valisi ve Mekke emirinin müştereken Babiâli'ye yazdıkları 23 Temmuz 1871 tarihli bir raporda son durumlar hakkında bilgi vererek, Suud b. Faysal ve Acman kabileleri arasındaki ittifaka dikkat çekmekteydiler. Söz konusu yazıda; *Suud b. Faysal'ın Acman Kabileleri ile ittifak ederek Riyad'ı istila ettiğini ve Abdullah b. Faysal'ın da Kahtan taraflarına çekilerek Hicaz'dan yardım istediği* de özellikle belirtilmişti. Abdullah b. Faysal'ın yardım isteği üzerine bir fırka askerî harekete geçiren Hicaz vilâyetinin bu davranışı Dahiliye Nezareti tarafından uygun bulunmamıştır. Nitekim, 30 Temmuz 1871 tarihinde, Dahiliye Nezareti'nin Hicaz vilâyetine gönderdiği yazıda, söz konusu askerlerin derhal geri çekilmesi istenmiştir<sup>42</sup>.

Dahiliye Nezareti'nin bu tavrı, esasında, Abdullah b. Faysal'ın Bağdat vilâyeti yerine Hicaz'dan yardım istemiş olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira bu tavrı ile Abdullah, adeta, Bağdat vilâyetinin Necid ve Ahsa'daki uygulamalarından rahatsız olduğunu imâ etmişti.

## 6- Acman Muharebesi

Nafiz Paşa Ahsa'ya hakim olduktan sonra, burada bir takım askerî ve mülkî düzenlemeler yapmaya başladı. 1871 yılının sonbaharına kadar süren bu düzenlemeler sırasında en çok üzerinde durduğu husus kabile ve aşiretlerin devlete itaatlerini sağlamak olmuştur. Ancak, gerek Osmanlı belgelerinden ve gerekse Suud kaynaklarından anlaşıldığına göre, aynı yılın sonlarına doğru, Suud b. Faysal yanındaki kabileler ile Ahsa'ya saldırarak buranın idaresini yeniden ele geçirmeye çalışmıştır.

<sup>40</sup> BOA, İD 44230, (Lef: 5).

<sup>41</sup> BOA, İD 44409.

<sup>42</sup> BOA, *Ayniyat Deteri* 871, s.179.

Suudî Arabistan kaynakları Suud b. Faysal'ın bu girişimini el-Murra ve diğer bir kısım kabileler ile yaptığını söylemektedir<sup>43</sup>. Buna karşılık Osmanlı belgelerinde muharebenin detayları hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte, Ahsa'ya yapılan bu saldırıya *Acman Muharebesi* ismi verilmektedir.

Ahsa seferinin hemen arkasından bizzat Ahsa'ya giderek hareketin sonuçlarını yerinde gören Midhat Paşa, seferin sonuçları ile ilgili olarak İstanbul'a gönderdiği mufassal raporunda Acman Muharebesi hakkında şunları söylemekteydi:

*..Nafız Paşa ve yanındaki diğer subay ve emirlerin gayretleri ile Ahsa'daki askerinin rahat ve huzurları yerindedir. Özellikle son günlerde Suud b. Faysal ile birlikte askerlere mukavemet eden yedi sekiz binden fazla Acman ve Murra urbanına karşı igneli tüfekli iki tabur asker gönderilmiştir. Bunlar muharebe meydanında eşkıyanın beş-altı yüzünü katletmiş ve pek çoğu da yaralı olarak firar etmiştir. Buna mukabil askerler sadece iki şehid vermiş ve yedi sekiz kişi de yaralanmıştır. Acman ve Murra aşiretlerinden aşırı bîzar olmuş ve pek çok hasara uğramış bölgenin yerleşik ahalisi de bu muvaffakiyetten oldukça memnun olmuşlardır<sup>44</sup>.*

Daha sonraki yıllarda yayınlanan hatıralarında ise Midhat Paşa aynı olayı şöyle özetlemiştir:

*..Bir aralık Suud (b. Faysal ) ve taraftarları, yerli aşayir takımından yedi sekiz bin kadar haşarattan oluşan bir cemiyet ile Ahsa üzerine gelmiş ise de, askerî firkada bulunan Liva Hamdi Paşa kumandasıyla üzerlerine gönderilen iki tabur asker, bunları defaten darb ve tenkil etmekle artık Suud takımının bir daha harekâta mecalleri kalmamıştır<sup>45</sup>.*

Suud b. Faysal'ın Ahsa'ya yapmış olduğu saldırıda başlıca yardımcılarının Acman aşiretleri olduğunu başka belgelerden de anlamaktayız. Nitekim, Midhat Paşa, 24 Ocak 1872 tarihinde seraskerliğe yazdığı bir tavrında, Acman Muharebesi'nde yararlılık gösteren subay ve bir takım sivil kimselere nişan verilmesini istemiştir. Midhat Paşa'nın bu isteği kabul edilerek yedisi asker ve dokuzu sivil olmak üzere on altı kişiye nişan gönderilmiştir<sup>46</sup>.

<sup>43</sup> SAG, *Memorial I*, s. 257.

<sup>44</sup> BOA, *İD* 44930 (Lef: 1).

<sup>45</sup> [Midhat], Ali Haydar Midhat, *a.g.e.*, s. 115-116.

<sup>46</sup> BOA, *İD* 45008 (Lef 1, 2, 3).



Bu konu ile alakalı bir başka bilgi, dolaylı da olsa Necid askeri kumandanı Nafiz Paşa'nın 21 Ocak 1872 tarihinde Ahsa'dan Midhat paşa'ya gönderdiği taktirinde bulunmaktadır. Osmanlı askeri Ahsa'ya iyice yerleşip, burada bir mutasarrıflık teşkilinden sonra, isyan halindeki aşiretler de yavaş yavaş gelerek bağılıklarını bildirmeye başlamışlardı. Bu durumda dayandıkları güçleri kaybeden ve Ahsa üzerinde ayrı ayrı nüfuz kurma ümitlerini yitiren Abdullah ve Suud kardeşler ittifak arayışları içine girmişlerdir. Bu haberlerin yayılması üzerine bahsi geçen taktiri gönderen Nafiz Paşa, taktirin önemli bir bölümünü Acman aşiretine ayırmıştır.

*Abdullah b. Faysal ile Suud b. Faysal'ın aralarında ittifak hasıl olduğu ve mevcut kuvvetlerinin azaldığı şayiaları gün be gün halk arasında yayılmaktadır. Acman ve el-Murra aşiretlerinden bir çok fırka müsabele bahanesiyle bu civarlarda toplanmaktadır. Acman aşireti meşayihlerinden olan Mansur b. Muneyhir de, Rakan'ın kurduğu dolap, hile ve fesadın aynını kurup vakit kazanmak niyyetinde olduğu görülmektedir. Bu konuda gerekli tedbir alınmakta ise de 2 Şevval 1288 tarihinde de arzettiğim gibi, buradaki askerin mevcudunun artırılması gerekmektedir. Mansur b. Muneyhir, görünüşte Suud'un yanında toplanmış olan isyankar aşiretleri dağıtmak bahanesiyle buraya gelerek eman talep etmiştir. O bunu bir hile ve desise olarak yapmak istemiş ise de gerçekten kendisine verilen teminatlar ile hükümete ısındırılmış ve O da Suud'tan yüz çevirmiştir. Bunun üzerine kabilesinin itaatlerini de arzetmiş ve gereken yapıldıktan sonra müsabelesine izin verilmiştir. Müsabeleden sonra, Kuveyt ile Ahsa arasında bir yerde ikametleri de uygun görülerek oraya gönderilip ikamet ettirilmişlerdir. Kendisi ve ahalisinin yerleşik ahali gibi kasaba ve köylerde iskân ederek, ziraatla uğraşmalarının hayırlı olacağı, Mansur b. Muneyhir'e tavsiye edilmiştir. O da memnuniyetle bu görüşe kaulmuştur. Ancak mevsimin kış olması ve kısa bir süre önceki perişan hallerinden dolayı şimdilik iskân edilmelerinin mümkün olmadığını belirtmek; gelecek sene devletin uygun gördüğü bir yere yerleşeceklerine dair söz vermiştir.*

*Aynı şekilde, bunun akabinde, el-Murra aşireti reisi ve Suud b. Faysal'ın her hususta müsteşarı ve her işinde yardımcısı olan Faysal b. Murza'f da eman talep etmek üzere bu tarafa gelmiştir. Kendisine de gereken ilgi ve alaka gösterilmiş ve aşiretini celbetmek üzere dönmesine izin verilmiştir. Bu durumda Faysal b. Murza'f'ın da Suud b. Faysal'ı terketmesiyle Suud'un kuvvetleri iyice azalmıştır; yakında yalnız kalacağı bu gidişattan anlaşılmaktadır. Bu yüzden*

Suud b. Faysal'a yumuşak bir üslup ile bu tarafa gelmesi yazılmıştır. Ancak bildirildiği gibi, hal-i bedeviyette bulunan ve henüz hükümet-i seniyyenin ne olduğunu bilmeyen mezkûr aşiretlerin itaat dairesine girmelerine ve söz vermelerine itimad edilmemelidir. Zira fırsat buldukça yine alıştıkları şekavetlerine devam edecekleri bilinmelidir.<sup>47</sup>.

Bağdat valisi Midhat Paşa, Necid kumandanından gelen bu yazıyı 28 Şubat 1872 tarihinde Sadaret'e takdim ederken şu ifadeleri kullanıyordu:

*Necid kıtasında bulunan vahşi aşiret ve kabilelerin en çok şekavet ve mazarratlarıyla bilinen el-Murra ve Acman aşiretleridir.. Bu aşiretlerin reisleri gayet dessay ve hilekar adamlar olduklarından bunların sözlerine ve taahhüdlarına güvenilemez. Ancak geçenlerde gördükleri şiddetli tedibat üzerine kendilerine gösterilen mahalde istikrarları için zahiren de olsa söz vermişlerdir. Zaten şu sıralarda isyana mecalleri olmadığı anlaşılmaktadır. Kendilerine iyi muameleye devam edilirse gerçekten devlete itaat edecekleri tabiidir..<sup>48</sup>.*

Yukarıdaki belgelerden de anlaşılacağı gibi, gerek Necid Kumandanı Nafiz Paşa ve gerekse Midhat Paşa, devletin Ahsa'da hâkimiyetini tam olarak tesis edebilmek için özellikle Acman ve Murra aşiretlerinden emin olunması gerektiğine inanmaktaydılar.

Söz konusu belgelerde ise her iki aşiretin reislerinin hile ve desiselerinden bahsedilmesi de tesadüfi olmasa gerekir. Anlaşılan Acman muharebeleri sırasında veya hemen sonrasında Acman aşireti şeyhlerinden olan Rakan, önce devlete itaat edeceğini bildirmiş, sonra da sözünde durmayıp Suud ile işbirliği ederek isyan etmiştir. Olayın geçtiği tarihlerde bu konu ile alakalı olarak kaleme alınmış yukarıdakinden başka bir belgemiz olmamakla birlikte; geç tarihli belgelerden Rakan'ın işlediği bu suçu karşılığında Niş'e sürüldüğü anlaşılmaktadır. (Bu konu ile ilgili gelişmeler aşağıda ele alınacaktır).

Midhat Paşa'nın ve Nafiz Paşa'nın yukardaki tahriratu, 28 Mart 1872 tarihinde Sadaret tarafından Padişah'a sunulurken "Necid kıtasındaki el-Murra ve Acman aşiretlerinin Ahsa ile Kuveyt arasında bir yere yerleştirilmeleri" konusunda izin istenmiştir. 29 Mart 1872'de çıkan Padişah'ın iradesiyle Midhat

<sup>47</sup> BOA, İD 45052 (Lef: 2).

<sup>48</sup> BOA, İD 45052 (Lef: 1).

Paşa ve Nafiz Paşa'nın bölgenin nizam ve intizamı için uygun gördükleri tedbirleri almalarına müsaade edilmiş ve bu durum 2 Nisan 1872'de Midhat Paşa'ya şu ifadeler ile bildirilmiştir:

*Necid kıtasında bulunan Acman ve el-Murra aşiretleriyle Abdullh b. Suud'un hal-i hazırdaki durumları hakkındaki tahriratlarınız Padişah'a arz edilmiştir. Adı geçen aşiretlerin (Acman aşiretinin) Kuveyt ve Ahsa arasında iskân edilip devlete sürekli bağlılıklarının sağlanması ve Suud b. Faysal ile irtibatlarının kesilerek bölgenin asayişinin temin edilmesi; bunun için oradaki askerinin artırılması düşünceleri Padişah tarafından takdir ve kabul edilmiştir. Bir an önce bu hususların icraya konulması da Padişahın isteklerindedir<sup>49</sup>.*

Nitekim gerek Midhat Paşa ve gerekse Nafiz Paşa, Padişah tarafından da takdir edilmiş olan tedbirleri almak için yoğun çaba sarfetmeye başlamışlardı. Bölgede mülkî idarenin tesisıyla birlikte bir takım imar ve inşaa faaliyetlerine girişilmişti. Ancak, bu sıralarda aleyhinde bir takım dolaplar çevrilmesinden dolayı rahatsız olan Midhat Paşa, Bağdat valiliğinden istifa etmiş ve girişimleri yarım kalmıştır. Yerine Mayıs 1872'de Mehmed Rauf Paşa getirilmiştir<sup>50</sup>. Mehmed Rauf Paşa da, Nafiz Paşa'nın yerine, Necid kumandanı olarak Ferik Mehmed Paşa'yı tayin etmiştir. Bunun üzerine Haziran 1872'de Ahsa'ya ulaşan Mehmed Ferik Paşa, Nafiz Paşa ile devir teslim işlerine başlamıştır<sup>51</sup>. Bu devir teslim sırasında Necid ve Ahsa'da asayişin yerinde olduğunu gören ve esasında bölgenin durumuna vakıf olmayan yeni idareciler, aşiretlerin kontrolünü eskisine nisbetle daha gevşek tutmuşlardır. Hatta İstanbul'a yazdıkları tahriratlarında Suud b. Faysal'ın yalnız kalarak aç ve süssüz çöllerde dolaştığını bildirmişlerdi. Halbuki bu kanaatlerinin yanlış olduğunu kısa zaman sonra kendileri de fark edecekler ve yeni tedbir arayışlarına girişeceklerdi. Konumuzun haricinde olan bu hususun ayrıntularına burada girilmeyecektir.

Mehmed Rauf Paşa, Necid meselesinin Abdullah b. Suud ve Suud b. Faysal'ın dışında halledilemeyeceği düşüncesiyle onlar ile ayrı ayrı haberleşmeye başlamıştır. Gayesi Necid mutasarrıflığını bunlardan birisine vererek meseleyi halletmek idi. Ancak, Babîâlî aynı görüşte değildi. Zira bunlardan bölgeye kim hakim olursa olsun yine çekişmenin devam edeceğine inanı-

<sup>49</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 851, s.7.

<sup>50</sup> [Midhat], Ali Haydar Midhat, *a.g.e.*, s. 125-128.

<sup>51</sup> BOA, *ID* 45592 (Lef: 1, 2).

yordu. Bu da bölgede yapılan askeri hareketi anlamsız kılacaktı. Bunun için başka birisinin mutasarrıflığı öngürülmüştü. Bu arada bölgedeki askerin geri çekilmesine karar verildi. Neticede, Benî Halid aşiretinden Şeyh Bezi' b. Urey'ir 1874 başlarında Necid mutasarrıfı olarak tayin edildi.

Diğer taraftan bir süre önce kardeşi Suud adına görüşmeler yapmak üzere Bağdat'a gelmiş olan ve orada ikamete mecbur edilen Abdurrahman b. Faysal'ın serbest bırakılması<sup>52</sup> yeni problemlerin doğmasına sebep olmuştur. Zira Abdurrahman b. Faysal Bahreyn yoluyla Ahsa'ya gelerek, *Acman*, *e'l-Murra* ve *Benî Hâcir* kabilelerinden topladığı binlerce kişi ile Ahsa'nın merkezi Hufûf'u basarak, buradaki memur ve askerlerin yanı sıra, onları destekleyen halktan pek çok insanı da katletmiştir<sup>53</sup>. Bu olaylardan sonra yerli ahaliden birinin mutasarrıf olarak atanmasının mahzurları dikkate alınarak, Necid mutasarrıfları doğrudan Babîâlî tarafından tayin edilmeye başlanmıştır.

Bu arada Suud b. Faysal'ın ölümü ve 1874'ten itibaren devletin Ahsa ve civarında tam bir hâkimiyet tesis etmesi üzerine, artık bölgede büyük çaplı aşiret isyanlarının önü kesilmiştir. Bundan sonra gelen bilgilerin çoğu adi inzibat vakaları ve aşiretlerin birbirleri aleyhine yaptıkları yağma hareketlerinden oluşmaktadır. Mesela bu manada 26 Mart 1874 tarihine kadar Acman aşireti hakkında herhangi bir belgeye rastlanılmamaktadır.

Söz konusu tarihte Bağdat vilâyetinden gelen bir tahriratta bir adli takibattan bahsedilmektedir. Buna göre; Necid Sancağı Muberraz kazasındaki Sahûd kalesi civarında çadır kurmuş olan Suhûl aşiretine ait onaltı deve çalınmıştır. Yapılan tahkikatta bu develerin Acman aşiretinden Abdullah b. Muhammed, Fahd b. Ubeyd ve Ferhan b. Raşid ile başlarında bulunan Ali tarafından çalındıkları anlaşılmıştır. 6 Zilkade 1290/26 Aralık 1873 tarihinde yakalanıp hapsedilen bu şahısların yapılan sorgulamalarında, reisleri olan Ali'nin kendisini takip eden askerlere silahla karşılık vermesi üzerine askerler tarafından öldürüldüğü anlaşılmıştır. Mahallî mahkeme bu şahısların üçer sene müddetle kürek cezasına çarptırılmasına karar vermiştir. 6 Temmuz 1874 tarihinde Dahiliye Nezaretinden Bağdat vilâyetine yazılan bir yazıda; develer sahiplerine iade edilmiş olduğu ve gasp sırasında da ortada ciddi bir

<sup>52</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 849, s. 144,159.

<sup>53</sup> Söylemezoğlu Süleyman Şefik Kemali, *Hicaz Seyahatnamesi*, Daru'l-hilafe 1308/1310, İstanbul Üniversitesi Tarih Yazmaları Nr. 4199, s.348-349.

cebir hadisesi olmadığı gerekçesiyle, bu ceza ağır bulunmuş ve cezaların hapis tarihinden başlamak üzere bir yıla indirilmesi istenmiştir<sup>54</sup>.

### 7- Niş Vilâyetine Sürülen Acman Şeyhi Rakan'ın Affedilmesi

Acman aşireti şeyhlerinden olan Rakan'ın, Suud b. Faysal'ın Ahsa üzerine yaptığı saldırıda önemli rol oynadığı daha önce geçen belgelerden anlaşılmaktadır. Hatta oldukça akıllı ve kurnaz bir kişi olan Rakan'ın, Nafiz Paşa'ya karşı da bir takım hilelere başvurduğu, yine Nafiz Paşa'nın kendi tahrihatlarındaki sözlerinden ortaya çıkmaktadır. Ancak, maalesef Acman muharebesi hakkında olduğu gibi şimdilik Rakan'ın devlete karşı takındığı tavırları hakkında da fazla bilgi bulunmamaktadır.

II. Abdülhamid'in saltanat yıllarının başında Osmanlı-Rus Harbi'nin çıkması üzerine Muhammed Rakan'ın Sadaret makamına yazdığı bir arzuhalinden, Acman Muharebesi'nden sonra akibetinin ne olduğu nisbeten açıklığa kavuşmaktadır. Anlaşılan Muhammed Rakan, devlete karşı geldiği gerekçesiyle Nafiz Paşa tarafından 1871 yılının sonlarında Ahsa civarında yakalanarak, Tuna vilâyetine bağlı Niş kazasına sürülmüştür. O sıralarda bu tür uygulamalar sık sık görülmekte idi. Özellikle Bağdat, Basra ve Hicaz yöresinde karışıklıklar çıkaran, başka bir ifadeyle siyasi suç işleyenler, oradan hayli uzak olan Rumeli'ye sürülmekteydi. Nitekim Rakan'ın sürüldüğü sıralarda benzeri suçtan dolayı Hazail aşiretleri şeyhi Mutlak da Vidin'e sürülmüştü. Yaşadıkları yerlerde nüfuz sahibi olmayan siyasi suçlular ise üçüncü ordunun emrine gönderilerek bir süre askerlik ile cezalandırılıyorlardı<sup>55</sup>.

Muhammed Rakan 24 Mayıs 1877 tarihinde bin kuruş kıymeti olan bir varaka-i nakdiyye<sup>56</sup> (Damgalı Kağıt)'ye yazmış olduğu arzuhalinde, elkabdan sonra şöyle demektedir:

*Çakerleri Bağdat dahilindeki Necid sancağında bulunan Hasse [Hasa/Ahsa] kasabasındaki Acman aşiretindenim. Geçmişte işlemiş olduğum*

<sup>54</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 848, s.177.

<sup>55</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 849, s. 201.

<sup>56</sup> Belirli bir ücretle satılan ve üzerinde soğuk damga ile değeri yazılı olan kağıttır. Gerek senetler ve şahıslar arasındaki anlaşmalar ve gerekse arzuhaller bu kağıtlara yazılmaktaydı. Kullanılan kağıdın değeri, yapılacak işleme veya talep edilen hususa göre değişmekteydi. Muhammed Rakan'ın kullandığı kağıt ise 1000 kuruş değerinde idi ve oldukça kıymetli idi.

bir suçtan dolayı Niş'de kalebindlik<sup>57</sup> cezası çekmekteyim. Çakerleri kabile meşayihinden olmayıp fukara takımından olmam hasebiyle hükümete karşı elimizden herhangi bir aksi hareket gelmeyeceği de açıktır. Özellikle bu yaşamızda ömrümüzü gurbet diyarında harcıyarak, ne kendimize ve ne de ailemize bakmağa gücümüz olmadığından, onların idareleri ve hayatlarını sürdürmeleri konusunda dünyayı kendimize zindan eyledik. Bu arada, geçen yıl Sırbistan ile meydana gelen muharebelerde<sup>58</sup> gücümüzün eriştiği nisbette, din, devlet ve millet uğrunda canımızı ortaya koyarak hizmet ettik. Hatta iki arkadaşımız da bu muharebelerde şehit olmuşlardır. Bu kere tekrar ilanından dolayı herkesin iftihar etmiş olduğu cihada iştirak etmeye müsaade edilmesini velinimetimizden arz ediyoruz. Böylece düşman karşısında şehadet rutbesi kazanarak temiz alınla Cenab-ı Hakkın makbul olan kullarıyla müshahib olmak arzumuzdur. Dünyanın meşguliyetinden feragatla bu isteğimizi yerine getirebilmek için yüksek müsaadelerinizi almak maksadıyla halimizi arzetmeye cesaret edildi.. Muhammed Rakan, 12 Mayıs 1293 <sup>59</sup>.

Muhammed Rakan'ın yukarıdaki arzuhalinde işlemiş olduğu suç hakkında bilgi bulunmamakta, ancak yedi yıl önce Niş'e sürüldüğü anlaşılmaktadır ki, bu da Midhat Paşa'nın Ahsa hareketi tarihine tekabül etmektedir. Muhammed Rakan'ın kendisinden bahsederken halkı arasında fazla nüfuzlu olmadığını dile getirmesi dikkat çekicidir. Zira bu ifadelerden, kendisinin Niş'de tutulmasının esas sebebinin hükümete karşı isyan çıkarma ihtimaline dayandığı da anlaşılmaktadır. Bu yüzden adeta kendisinin bu imkâna sahip olmadığını beyan ederek böyle bir endişeyi ortadan kaldırmayı düşünmüştür.

<sup>57</sup> Herhangi bir suçtan dolayı bir kalenin hisarından dışarı çıkmamak üzere ikamete mahkûm olan kimselere kalebind denilmekteydi. Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lugati*, İstanbul 1986, s.168.

<sup>58</sup> 1875 yılında Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti durumunda olan Bosna-Hersek'te vergi ödememek için bir takım isyanlar meydana gelmişti. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'ne bağlı muhtar birer prenslik şeklinde idare edilmekte olan Sırbistan ve Karadağ prenslikleri bu olaylar ile yakından ilgilenmeye başladılar. Zira onlar bu karışıklıklardan istifade ederek bağımsızlıklarını kazanma ve topraklarını genişletmeyi umuyorlardı. Ancak Balkanlarda süren isyan hareketlerinden bekledikleri sonucu alamayan Sırbistan ve Karadağ prenslikleri Osmanlı Devleti'ne karşı birleşme kararı aldılar. Akabinde 1 Temmuz 1876'da Sırbistan, ertesi gün de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Ancak, umduklarının aksine savaş Osmanlı Devleti lehinde gelişti. Sırlar, aldıkları yenilgiler üzerine 24 Ağustos 1876'da Avrupa devletlerine başvurarak savaşın durdurulmasını talep etmişlerdir. İ. Hakkı Sedes, *1876-77 Osmanlı Karadağ Seferi*, İstanbul 1936; Yorga, (Çeviren: B. Sıtkı Baykal), *Osmanlı Tarihi V*, Ankara 1948.

<sup>59</sup>BOA, ID 61195.

Aynı şekilde, söz konusu arzuhalde, Muhammed Rakan'ın 1876-77 yıllarında meydana gelen ve Niş civarına da sirayet eden Osmanlı - Sırp, Karadağ muharebesine iştirak ederek yararlılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Zaten buna istinaden, henüz yeni başlamış olan Osmanlı-Rus muharebesine iştirak edebilmek için serbest bırakılmayı istemektedir.

Sadaret, Muhammed Rakan'ın arzuhalini 26 Haziran 1877 tarihinde Padişah'a şu ifadeler ile takdim etmiştir:

*Necid dahilinde Acman kabilesi şeyhi olup, bir suçtan dolayı yedi sene ewel Niş'e sürülmüş olan ve Sırp muharebesine iştirak ederek şecaat gösteren Muhammed Rakan, şu anki muharebeye [Osmanlı-Rus Muharebesi] de iştirak edebilmek için affedilerek serbest bırakılmasını talep etmektedir...<sup>60</sup>.*

Sadaret, yazısında, Acman şeyhine yaşından ötürü merhamet edilmesi gerektiğini ve ayrıca, Basra vilâyetinden yaptırılan tahkikattan da serbest bırakılmasında bir beis olmadığını anlaşıldığını belirterek Padişahın iradesini istemiştir. Bu arada Rakan'ın Necid'ten sürülmesinin Bağdat vilâyetinin talebine binaen yapıldığını da dikkate alan Sadaret, serbest bırakılması hususunda Bağdat vilâyetinin de fikirini almayı ihmal etmemiştir. Bağdat vilâyeti de upkı Basra vilâyeti gibi affedilmesinde bir mahsur olmadığını bildirmişti<sup>61</sup>.

Yapılan bu soruşturmalar ve Sadaret'in girişimleri neticesinde Muhammed Rakan, Padişah'ın 27 Haziran 1877 tarihli iradesi ile affedilmiştir. Bu karar üzerine Sadaret tekrar Basra vilâyetine yazarak Muhammed Rakan'ın Necid'e dönmesinde bir mahsur olup olmadığını sormuştur. Basra'dan 2 Temmuz 1877 tarihinde gönderilen cevapta, *Necid meşayihin-den olup Niş'de sürgünde bulunan Muhammed Rakan'ın memleketine geri dönmesinde hiçbir mahsur olmadığı* belirtilmiştir<sup>62</sup>. Bunun üzerine, Sadaret'ten Rakan'ın saliverilmesi için ilgili yerlere gerekli emirler verilmiştir. Nitekim, 3 Temmuz 1877 tarihinde, Dahiliye Nezareti, Sadaret'e yazdığı tezkiresinde, Muhammed Rakan'ın serbest bırakıldığını bildirmektedir<sup>63</sup>. Dahiliye Nezareti, bir gün sonra Basra valiliğine de çektiği telgrafında, yukarıdaki hadiseler özetlenerek Padişah'ın iradesi ile Muhammed Rakan'ın artık

<sup>60</sup> BOA, İD 61195 (Lef: 2).

<sup>61</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 849 s. 8.

<sup>62</sup> BOA, *Vilayat Gelen Giden II*, Nr. 262, s. 12.

<sup>63</sup> BOA, *Vilayat Gelen Giden II*, Nr. 266, s.4.

serbest bırakıldığını bildirmiştir<sup>64</sup>. Muhammed Rakan'ın serbest kalmasından sonra savaşa iştirak edip etmediği veya hemen Necid'e dönüp dönmediği konusunda mâlesef elimizde şimdilik bilgi bulunmamaktadır. Ancak, Ahsa'ya dönüşünden sonra kendisinin anlattığı veya ona atfedilen kahramanlıkları ile ilgili bir takım abartılı hikâyeler dilden dile dolaşmaya başlamıştır.

### 8- Acman Aşireti Şeyhlerine Ödenen Maaşlar

Yaşadıkları yerlerde yol kesme ve yağmacılıkla geçinen aşiretlerin zararlarını engellemek için Osmanlı Devleti'nin takip ettiği politikaların en önemlisi, onlara nüfuzları ölçüsünde maaşlar tahsis etmekte<sup>65</sup>. Osmanlı Devleti, özellikle Hicaz civarında ve hac yolu üzerindeki aşiret ve kabilelere çok eskiden beri bu tür ödemeler yapmaktaydı. Aynı şekilde Necid Sancağı'nın teşkilinden itibaren, buradaki aşiretlere de, "istikrar-i asayiş ve yolların emniyet altına alınması" düşüncesiyle çeşitli miktarlarda maaşlar ödenmeye başlanmıştır. Düzenli olarak kayıtları tutulan bu maaş cetvelleri ışığında Acman aşiretlerine ödenen maaşlar burada ortaya konacaktır. Bu konuda Necid mutasarrıflığı ile Babîâlî arasında yapılan muhtelif yazışmalar bulunmaktadır<sup>66</sup>. Bunların hepsini tek tek ele almak yerine, Necid Kumandanlığı vekaletinde bulunan Mirliya Sami Paşa'nın Necid muhasebesi kayıtlarına istinaden Altuncu Ordu kumandanlığına gönderdiği bir liste esas alınacaktır.

12 Nisan 1909 tarihinde Altuncu Ordu kumandanlığı eski kayıtları ihtiva eden bu listeyi İstanbul'a gönderirken şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

*Necid bölgesinin el-Ahsa kıtasında, herbiri müteaddit fırkalardan oluşan belli başlı bedevî aşiretleri, Acman, el-Murra, Beni Hâcir, Beni Menasır ile Katif civarındaki Beni Halid aşiretleri ve başı belli olmayan birçok küçük fırkalardan oluşmaktadır. Acman aşiretine mensub muhtelif fırkalarının ileri gelen reislerine eskidenberi buranın belediyesinden üçyüzden altıyüz kuruşa kadar maaş ödenmektedir. Aynı şekilde el-Murra'nın da şeyhlerine üçyüz kuruş maaş tahsis edilmiştir. Söz konusu maaş sahipleri ile ikinci ve üçüncü derecedeki reisleri her yıl hurmanın çıktığı Haziran, Temmuz başlarından Ekim ayının sonlarına kadar peyder pey birer ay Hufûfun civarına inmektedirler. Buradaki ikametleri sırasında, maaş sahiplerinin birikmiş olan maaş-*

<sup>64</sup> BOA, *Ayniyat Defteri* 851, s. 264.

<sup>65</sup> Maaş dışında çeşitli hediyeler, hil'atlar ve zehayir bedelleri de ödenmekte idi.

<sup>66</sup> H. 1310 yılına ait böyle bir liste için bak: BOA, Şurâ-yı Devlet (ŞD) 344/9.



*ları ile ikinci dereceden şeyhlere maktuan verilen ve derecelerine göre on riyalden elli riyale kadar olan iksa hakları ödenmektedir..<sup>67</sup>.*

İşte yukardaki esaslar çerçevesinde hazineden ödenen maaşların listesi aşağıda verilmiştir:

1-Acman Aşireti meşayihinden olan Hizam (?) b. Hisleyn'e 1875 tarihinde 400 kuruş maaş tahsis edilmiş ve Kasım 1900 tarihine kadar kendisine ödenmiştir. Vefatından sonra Muhammed b. Kilab'a intikal etmiş ve Aralık 1900 tarihinden Aralık 1901'e kadar da ona ödenmiştir.

2-1875 yılında Leyl b. Nehar'a 300 kuruş maaş tahsis edilmiş ve Şubat 1899 yılına kadar kendisine ödenmiştir. Vefatından sonra oğlu Abdullah b. Leyl'e ödenmeye başlanan maaş, daha sonra Mart 1900'den itibaren kardeşi Nehar b. Leyl'e tahsis edilmiştir.

3-Acman meşayihlerinden bir diğeri olan Mansur b. Muneyhir'e 1875 yılında 300 kuruş maaş tahsis edilmiş ve Mayıs 1903 tarihine kadar kendisine ödenmiştir.

4- 1875 tarihinde ibn Hacrufe (?) tahsis edilen 300 kuruş maaş Mart 1901 yılından itibaren oğlu Felah'a intikal etmiş ve Nisan 1903 tarihine kadar kendisine ödenmiştir.

5- 1875 yılında tahsis edilen 150 kuruş maaşın asıl sahibi belirtilmemektedir. Maaş sahibinin vefatından sonra aynı meblağ Kasım 1899'dan itibaren oğlu Zahra intikal etmiştir. Ancak, sonradan bu maaş Necid İdare Meclisi'nin 5 Ekim 1902 tarih ve 149 numaralı kararıyla 250 kuruşa çıkarılmıştır.

Yukardaki maaşlar doğrudan hazineden veya belediye varidatından ödenmekteydi. Ancak, bunun dışında deve rüsûmundan maaş tahsis edilen bir takım Acman şeyhleri de bulunmaktaydı. Bunlar da aşağıda gösterilmiştir:

1875 tarihinde Rakan Felaha deve rüsûmundan verilmek üzere 400 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Mart 1897 başlarına kadar kendisine ödenmiş olan maaş bu tarihten itibaren bir yıl boyunca oğlu Felah'a ödenmiştir. Bu konu ile alakalı olarak Necid Sancağı ile Maliye ve Dahiliye nezaretleri arasında hayli yazışmalar yapılmıştır. Basra vilâyetinin müracaatı üzerine<sup>68</sup> 1 Nisan

<sup>67</sup> BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberat-i Umumiye İdaresi (DH-MUİ) 54-1/13 (Lef: 3).

<sup>68</sup> BOA, Babiâli Evrak Odası (BEO) 69666.

1897 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Maliye Nezareti'ne yazılan bir yazıda " Necid sancağında Acman kabileleri şeyhu'l-meşayihî olan Rakan'ın vefat etmesiyle münhal kalan 400 kuruş maaşının oğlu Felah'a tahsis edilmesi" istenmektedir<sup>69</sup>. Maliye Nezareti, 3 Mayıs 1897 tarihinde verdiği cevabında, söz konusu maaşın zaten dahiliye tahsisatından verilmekte olduğu ve hazine ile alakasının bulunmadığını belirtmiştir<sup>70</sup>. Nitekim bu maaş, Şubat 1901'e kadar Falah'a; ondan sonra oğlu Halid'e akabinde de onun oğlu Muhammed b. Hisleyn'e tahsis edilmiştir<sup>71</sup>.

Tabii ki Necid meşayihine ödenen maaşlar bundan ibaret değildir. Ancak diğer aşiret ve kabileler konumuz dışında olduğu için onlara ödenen maaşlar burada zikredilmemiştir. Bu maaşların zaman zaman çeşitli sebeplerden dolayı kesintiye uğradıkları veya vaktünde ödenmedikleri de olmuştur. Bu durum aşiretler arasında su-i tesir meydana getirmekteydi. Özellikle II. Abdülhamid'in bu konuda hassas davrandığı bilinmektedir. Nitekim aşiretlerden vaki olan herhangi bir şikayeti gidermek için derhal emirler verdiği pek çok belgeden anlaşılmaktadır. Meselâ bu durum, Maliye Nezareti'nin o güne kadar ihtisab rûsûmu ve deve zekaundan gelir kaydedilmeden doğrudan ödenen maaşların, bundan böyle gelir kaydedilerek ödenmeye devam edilmesi için Sadaret'ten izin istediği 8 Kasım 1892 tarihli bir arzıda açıkça görülmektedir:

*"Nacid havalisinde bulunan el-Murra ve Acman aşiretleri meşayihine Bağdat ve Basra vilâyetlerince ihtisab rûsûmî bedelinden otuzbin ve deve zekaundan on iki bin kuruş ki, yıllık toplam kırkikibin kuruş verilegelmektedir. Bu konuda yapılan yazışmalar üzerine Basra vilâyeti makamından gönderilen tahrirat ve teferruatlarından anlaşıldığına göre; söz konusu aşiret şeyhlerine mahallince verilmekte bulunan maaşlar bütçe dahilinde ve hazinenin onayıyla verilmemektedir. Vaktiyle Bağdat vilâyetinin isteği üzerine maktu'an ihale olunan rusûmat bedelinden otuzbin, deve zekaundan onikibin kuruşu bu maaşlara karşılık olarak ayrılmıştı. Ancak bu meblağ hiçbir gelir kaydı yapılmadan açıktan sandık emini nezdinde emaneten muhafaza edilip, gerektiğinde livanın idare meclisinin tasdikiyle meşayihe verilmektedir. Söz konusu maaşlar asayişin devamı için verilmekte olmasına binaen bunların ke-*

<sup>69</sup> BOA, BEO Dahiliye Gelen 62/3-11, Nr.303.

<sup>70</sup>BOA, BEO, Maliye Nezareti Giden 455/10-56, Nr.359.

<sup>71</sup> BOA, DH-MUİ 54-1/13 ( Lef 9).

*silmesi uygun olamaz. Ancak hiçbir karar ve iradeye istinad etmeyen böyle açıktan bir ödemenin de doğru olamayacağı dikkate alınarak söz konusu kır-kikibin kuruşun gelir kaydedildikten sonra meşayihe kaydı hayat şartıyla ödenmesi*<sup>72</sup>.

Necid varidatından ödenmekte olan bu maaşlar bazan da varidat yetmezliğinden dolayı duyuna kalmakta idi. Nitekim 1910 yılında böyle bir durum yaşanmıştı. Bunun üzerine söz konusu maaşlar ertesi yılki bütçeye idhal edilebilmesi için Necid mutasarrıflığı ile hükümet arasında bir takım yazışmalara konu olmuştur. Yapılan bu yazışmalarda Necid'ten çeşitli kabile ve aşiretlerin ileri gelenlerine ödenmekte olan maaş listeleri gönderilmiştir. Buna göre 1910 yılında Acman aşiretinden maaş alanlar şöyle sıralanmaktadır.

<b>Maaş Sahibinin Adı</b>	<b>Aylık Maaşı (Kuruş)</b>	<b>Yıllık Tutarı (Kuruş)</b>
Fehad	325	3900
Haydan ?	325	3900
Sultan	325	3900
Hayf	243.20	2925
Nehar	243.20	2925
Abdullah Muneyhir	243.20	2925
Hamed Mikdad	243.20	2925
Rakan	146.10	1755
<b>Yekün</b>		<b>24375</b>

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, daha önce zikredilen maaşların değişmiş olduğu görülmektedir. Aynı tarihte bütün Necid meşayihine ödenen maaş, ikramiye ve it'amiye bedellerinin toplamı yetmişbin ikiyüzyirmiyedi kuruş idi. Bu meblağın otuzdokuzbin kuruşu maaşlara tahsis edilmişti. Bu meblağdan da yirmidörtbin üçyüzetmişbeş kuruşu sadece Acman şeyhlerine ödendiği düşünülürse, en çok ihtimamın onlara gösterildiği anlaşılır. Zira geri kalan meblağ el-Murra, Beni Hâcir ve el-Menasır aşiretleri arasında pay edilmekteydi<sup>73</sup>.

<sup>72</sup> BOA, ŞD 244/9.

<sup>73</sup> BOA, BEO 302151.

### 9- Abdurrahman b. Faysal ve İbn Reşid Arasındaki Çekişmelerde Acman Aşireti

Bölgedeki kabilelerarası çekişmelerde daima Suud ailesinin yanında yer alan Acman aşiretinin, bu sefer de Abdurrahman b. Faysal ile Muhammed b. Reşid arasında çıkan çekişmelerde rol aldıkları görülmektedir.

1887 sonlarında Suud b. Faysal'ın oğulları Riyad'ı ele geçirerek, amcaları Abdullah'ı hapsedmeleri Muhammed b. Raşid'e Riyad'a müdahale imkânını verdi<sup>74</sup>. Ağustos 1888'de müttefiki olduğu bir takım aşiretler ile Riyad'ı kuşatan İbn Reşid; burada yeğenleri tarafından hapsedilmiş olan Abdullah b. Faysal'ı hapisten kurtardı. Akabinde İbn Reşid, Riyad'a bir de vekil tayin ederek Abdullah'ı ve kardeşi Abdurrahman'ı yanına alıp Hail'e döndü. 1889 yılı ortalarında ise Abdullah ve Abdurrahman'a Riyad'a dönmeleri için izin verdi. Ancak Abdullah, Riyad'a dönüşünden kısa bir süre sonra öldü. Kardeşi Abdurrahman da İbn Reşid'in Riyad'taki vekilini öldürterek emirliğini ilan etti. Bu durum İbn Reşid'in ona karşı harekete geçmesine neden olmuştur.

İbn Reşid, Ocak 1891'de, Abdurrahman b. Faysal ile ittifak eden Kasım Şeyhi İbn Mühenna ve Aneze Şeyhi Zamil b. Selim'e karşı gazve yapmak için kendisine bağlı aşiretlerden asker toplamaya başladı. Bu durumdan rahatsız olan Medine Muhafızlığı ve Hicaz Vilâyeti onunla muhabereye girilerek, kabileler arası kavgalar ile müslüman kanının dökülmesine Padişah'ın rıza göstermeyeceğini, dolayısıyla bu faaliyetlerinden vazgeçmesini istemişlerdi.

İbn Reşid, Şubat başlarında verdiği cevabında; kendisinin de cedleri gibi devletin kölesi olduğunu ve hac yolunun güvenliğini sağlamak için her türlü gayreti gösterdiğini belirtmiştir. Akabinde de, "vehhabî mezhebinden olan ve diğerlerini müşrik kabul eden Necid ahâlisinin" (Riyad kastediliyor) kendilerine düşmanlıkla bir müddetten beri yol ve geçitlere sarkıntılık ve göçebe urbanı yağmalayarak asayiş bozduklarını ve bunu, *din namına Abdurrahman b. Faysal'ın*, Acman, Sebî', Sehûl, Devâsir kabileleriyle ittifak yaparak gerçekleştirdiğini sözlerine ilave etmiştir. Aynı mektubunda, Kasım Şeyhi'nin de Uteybe ve Mutayr aşiretleriyle bu ittifakın içine dahil olduklarını söyleyen İbn Reşid, bu yüzden sadece devlete hizmet etmek amacıyla Kasım üzerine gittiğini bildirmiştir<sup>75</sup>. İbn Reşid'in bu ifadelerinden rakibi olan

<sup>74</sup> *Memorial I* s. 274.

<sup>75</sup> BOA, *Yıldız Mütenevvi Evrakı (Y.MTV)* 49/98.

Abdurrahman b. Faysal'ın dayandığı esas gücün *Acman* kabileleri olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda düşüncemizi destekleyen bir hayli belge bulunmaktadır. Nitekim Medine muhafızlığından ve Hicaz Vilâyeti'nden Dahiliye Nezareti ile Sadaret'e gönderilen takrirlerde Kasım'ın Şeyhiye mevkiinde iki taraf arasında meydana gelen ve dörtbin kişinin ölümüyle sonuçlanan çarpışmalarda, Abdurrahman b. Faysal'ın yanında başta *Acman* aşireti olmak üzere Sebi', Menasır, Kahtan, Devasir, Huta gibi aşiretlerin bulunduğu belirtilmektedir<sup>76</sup>. Abdurrahman b. Faysal ile *Acman* arasındaki ittifaktan bahseden bir diğer belge de, 17 Nisan 1891'de Necid meşayihinden Abdurrahman b. Abdullah'ın Sadaret'e yazdığı bir mektuptur. "Ahbar-i Necd" diye başlayan bu mektupta, İbn Reşid ile İbn Suud arasındaki ilişkiler özetlenerek *Acman* kabilesinin bu ilişkilerdeki rolü anlatılmaktadır<sup>77</sup>.

İşte bu çekişmeler sırasında başlangıçta, Abdurrahman b. Faysal karşısında hezimete uğrayan İbn Reşid, daha sonra nihaî bir saldırıya geçerek Abdurrahman b. Faysal'ı Riyad'tan çıkarmıştır. Bu olay akabinde Hicaz Vilâyetinden Sadaret'e çekilen bir telgrafta şöyle denmekteydi:

*Muhammed b. Reşid cemaatıyla birlikte Cebel-i Şammar'dan onbeş merhale uzaklıkta olan Hureymilya'ya giderken muharebeye tutuşarak, Kasım şeyhlerinden İbrahim Muhenna ve Acman kabilesi şeyhi İbn Muneyhir ile başka bir kabile şeyhini ve üçyüz kadar insanı katletmiştir. Akabinde Abdurrahman Suud'un ikametgahı olan Riyad'a giderken buranın da surunu yıkarak ahâlisini idaresi altına almıştır...<sup>78</sup>.*

Ağustos 1892'de Altuncu Ordu'dan gelen haberlere göre; Riyad, Kasım, Bureyde gibi Necid'in iç taraflarında hâkimiyet tesis etmiş olan İbn Reşid, İngilizlerin de teşvikiyle Necid sahillerine doğru yöneldiği anlaşılmaktadır<sup>79</sup>. Önce Medine, akabinde Mekke taraflarına yönelen İbn Reşid, buradaki kabilelerden zekat almaya kalkışmıştır. Bunun üzerine Sadaret'ten 11 Ekim 1892'de İbn Reşid'e yazılan bir mektupta bu davranışlarına son vermesi istenmiş<sup>80</sup> ancak 1893 baharında Mekke'ye beş günlük mesafedeki Tırar (?) havâlisinde bulunan Uteybe kabilesine saldırıp, onlardan öşür ve zekât adı

<sup>76</sup> BOA, Y. MTV 50/72.

<sup>77</sup> Aynı Vesika.

<sup>78</sup> BOA, *Yıldız Maruzat Hususi (Y.A. Hus.)* 253/38, 253/92; Hüseyin Hüsnü, a.g.e., s. 153; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, Ankara 1983 (2. Baskı), s.148.

<sup>79</sup> BOA, *İrade Askerî*, 1310 M/ 16.

<sup>80</sup> BOA, Y. A. Hus. 265/28, 194, 120.

altında beşbin deve gasp etmesi önlenememiştir<sup>81</sup>. 1894 yılı içinde de İbn Reşid'in çevre kabileleri üzerine bu taarruzlarını sürdürmeye devam ettiği ve zekâtlarını daha önce hükümete vermeyi taahhüd etmiş kabilelerin mallarını gasp ettiği görülmektedir. Aynı şekilde Ahsa civarında da bir kısım kabileleri yağmalamaya devam etmiştir. Bu yağmadan dolayı mağdur olan *Acman* kabilisinin, durumu Necid Mutasarrıfı'na şikayet etmesi üzerine, Mutasarrıf, İbn Reşid'e yazarak bu kabilelerin hükümete vergilerini verdiğini belirterek onlardan ellerini çekmesini istemiştir. İbn Reşid verdiği cevabında, söz konusu kabilelerin hırsız olduklarını ve kendisinin kanun ve nizamlar dairesinde onların başkalarından gasp ettikleri malları ve hayvanları almaya çalıştığını bildirmiştir. 1895 başlarında İbn Reşid tekrar Necid Mutasarrıfı'na, Kuveyt ile Ahsa arasındaki yolların güvenliğinin hükümete bağlı olduklarını söyleyen *Acman* ve *Murra* gibi aşiretler tarafından tehdit edildiğini yazarak, tedbir alınmasını veya kendisine bunların terbiyesi için müsaade verilmesini istemiştir. Anlaşılan İbn Reşid bu kabilelerin yıllık vergisini almak için bahaneler aramaktaydı. Nitekim kısa bir süre sonra *Acman* aşiretlerini yağmalatarak develerini ve koyunlarını gasp ettirmiştir<sup>82</sup>. Bunun üzerine Necid Mutasarrıfı İbrahim Paşa, 1895 baharında yüzyirmi kişilik bir kuvvetle Necid içlerine doğru hareket etmiştir. Hareketinden önce, Basra Vilâyeti'ne *yolların güvenliği, livanın asayişini temin ve henüz ödenmemiş olan deve rüsûmunu toplamak* maksadıyla yola çıkacağını bildirmiştir. Ancak Nisan ortalarında bölgeden gelen haberlere göre, İbrahim Paşa Vilâyet'e hiç danışmadan aşiretlerden de topladığı yedibin kişilik kuvvetler ile bu amacının ilerisine geçerek; Kuveyt yakınlarında Saman Sahrası'nda İbn Reşid'in müttefiki olan Mutayr aşiretine hücum etmiştir. İbrahim Paşa bu harekâtında bunların daha önce *Acman* aşiretinden gasp ettikleri kırkaltıbinbeşyüz koyun, yüzyirmi kısarak, otuzbeşbinüçyüz deve ve üçbinyüzyirmi çadırı geri almıştır<sup>83</sup>.

### 10- İbn Reşid-Mubarek el-Sabah Çekişmelerinde Acman Aşireti

Ahsa sahillerinde tam hâkimiyet tesis eden Osmanlı Devleti, bölgede adeta tek güç olarak kalmış olan Şammar aşiretleri reisi İbn Reşid'in Suriye taraflarına sarkmasına karşılık, Maan Mutasarrıflığını kurmak suretiyle nisbeten dış dünya ile irtibatını kesmişti. Böylece, Reşidiler kendileri için tek çıkış

<sup>81</sup> BOA, Y. MTV 78/99.

<sup>82</sup> BOA, BEO Vilayat Gelen-Giden II Nr. 263, s. 32.

<sup>83</sup> BOA, Y. A. Hus. 325/121, 327/43.

kapısı olan Kuveyt taraflarına yönelmişlerdi. Reşidilerin güçlü emiri Muhammed b. Reşid zaman zaman Kuveyt civarındaki aşiretlere karşı gazveler düzenliyordu. Hatta aşağıda da ele alınacağı gibi ölümünden kısa bir süre önce, Katar Şeyhi Câsim ile ittifak kurarak Kuveyt üzerine gitmek için hazırlıklar yapmıştı. Öte yandan aile içi çekişmelerden istifadeyle İngilizler de 1897 den sonra Kuveyt Kaymakamı'nı Osmanlı Devleti'nden kopararak himayelerine almak girişimlerinde bulunmuşlardı. Bu durumu fırsat bilen ve Osmanlı Devleti'nin de desteğini alabileceğini uman Muhammed b. Reşid'in halefi Abdülaziz b. Reşid, Kuveyt'e karşı harekete geçmeye niyetlenmiştir. Halbuki aynı şekilde İngilizlerin desteğini elde etmiş olan Kuveyt Şeyhi de Necid taraflarına yayılma eğilimindedir. Üstelik Kuveyt Şeyhi, Reşidilerin Necid'ten çıkardığı ve Kuveyt'te mülteci durumunda bulunan Suud ailesinin ve Necid'te kalmış olan müttefiklerinin desteğine de sahipti. Bu vesileyle Mubarek El-Sabah 1900 yılı baharında, önce Şammar aşiretlerine ait bir kervanı basarak binden fazla deveyi gasp etmiştir<sup>84</sup>. Olayların daha fazla büyümesini istemeyen Osmanlı hükümeti, Basra vilâyeti aracılığıyla iki tarafı teskin etmiştir. Ancak, bu karışıklıktan istifade etmek isteyen eski Riyad emiri Abdurrahman b. Faysal -Kuveyt Şeyhi'nin de teşvikleri ile- aynı yılın sonlarında Ahsa taraflarına giderek İbn Reşid'ten nefret eden kabileler ile ittifaklar oluşturmaya çalışır. Diğer yandan da Mubarek, Müntefik aşiretleri reislerinden Sa'dun ile ittifak kurar. Mubarek 1901 yılı başlarında Kuveyt aşiretlerinden topladığı kuvvetleri yanına alarak, Abdurrahman b. Faysal ve oğlu Abdülaziz başta olmak üzere diğer bir kısım Necid kabileleri ile birleşip, oluşturdukları onbin kişilik bir kuvvetle Necid Emiri Abdülaziz b. Reşid'e karşı savaş açarlar<sup>85</sup>.

İşte bu çekişmeler sırasında kabiler arasında oluşturulan ittifaklarda, Suud ailesi ile birlikte *Acman* aşiretleri de Mubarek el-Sabah'ın ittifak dairesi içinde gözükmektedirler. Bu konuda Basra valiliğinden 17 Ocak 1903 tarihinde gönderilen bir telgrafta istinaden, Dahiliye Nezareti'nin Sadaret'e yazdığı 24 Ocak 1903 tarihli bir tezkiresinde şöyle denmektedir:

*Necid aşiretlerinden Acman, el-Murra, Benî Hâcir ve Benî Halid aşiretleri Kuveyt'e iki saat mesafedeki Suda'da (?) toplanmışlardır. Görünüşte yağ-*

<sup>84</sup> A. g.e., s. 19-20.

<sup>85</sup> Hüseyin Hüsnü, a.g.e., s. 157; J. B. Philby, *Arabia*, London 1930, s.169-170.

mur sebebiyle o bölgelerde otlak olduğu için gelmişler ise de, şeyhlerinin Kuveyt'e gidip Mubarek el-Sabah ile görüştükleri haberi alınmıştır...<sup>86</sup>.

Aynı tarihte bu konda Bağdat valiliğinden de başka bir telgraf gönderilerek Basra'nın istihbaratı doğrulanmıştır. Altıncı Ordu Müşiri ve Bağdat Vali Vekili Feyzi Paşa'nın telgrafında da şu hususlar dile getirilmekteydi:

*İbn Reşid'in bulunduğu Hafır mevki Kuveyt'in kuzey-batısı cihetinde ve üç dört konak uzaklıktaki çöldedir. Mubarek el-Sabah ile ittifaka meyyal aşiretlerin toplandıkları yer ise, Kuveyt'in güneyinde iki üç konak mesafede ve sahil boyundadır. Her iki mevki de büsbütün meskün mahallerin dışında sussuz yerlerdir...<sup>87</sup>.*

Feyzi Paşa, aynı telgrafında, söz konusu bölgelere piyade askerinin gönderilerek müdahale edilemeyeceğini belirttikten sonra, *Mubarek el-Sabah'ın cemiyetinin meskün mahallere yaklaşması halinde, Basra ve Muntefik Sancağına Bağdat'tan bir askerî kuvvet sevk edilerek önlerinin kesilmesinden başka çare olmadığını* da ilave etmiştir.

29 Ocak 1903 tarihinde Dahiliye Nazırı bölgeden gelen son haberleri Sadaret'e takdim etmek üzere kaleme aldığı tezkiresinde de *Acman aşiretlerinin Mubarek ile ittifak ettiklerine dair ipuçları* vermektedir.

*İbn Reşid ve Mubarek el-Sabah hakkında alınan haberlerin hülasasına göre: Üçbin haneden ibaret olan Mutayr aşireti İbn Reşid'e müracaatla, Necid'in pahalı olması; ayrıca el-Zafir ve Acman aşiretleri ile aralarındaki düşmanlık sebebiyle de Ahsa taraflarından zahire alamıyacaklarını söyleyerek, zahireyi Kuveyt'ten almaya mecbur olduklarını bildirmişlerdir. Bu ifadeler İbn Reşid tarafından uygun bulunarak geçişlerine ruhsat verilmiştir. Bu aşiret Kuveyt'e gidip zahire almış ise de, dönüşte İbn Reşid'in taraftarı kabul edilerek Mubarek el-Sabah tarafından mukavemet görecekleri; Kuveyt'te kaldıkları takdirde de hayvanlarının telef olacağı endişesine düşmüşlerdir. Bunun üzerine, iki taraf arasında kalmaktan ise, yanlarına yeterli kuvvetler verilerek İbn Reşid'in üzerine gitmeyi Mubarek el-Sabah'a teklif etmişlerdir. Oysa bu teklif Mubarek el-Sabah'ı aldatmayı amaçlamaktan başka bir şey değildir. Şu anda Mutayr aşireti Kuveyt'in güneyinde beş saat mesafede olan Es-Subhiyye'den kuzeyde on saat mesafeye kadar uzanan arazi içinde bulun-*

<sup>86</sup> BOA, BEO 148585 (Lef: 2,3 ).

<sup>87</sup> BOA, BEO 148585 (Lef: 1).



*maktadırlar. Suda'da toplanan Acman aşiretine iltica etmiş olan başka bir aşiretin, şimdi de Mutayrlılara iltihak ettiği anlaşılmıştır*<sup>88</sup>.

Yukarıda belirtilen çekişmeler ve kabileler arası ittifaklar İbn Reşid ile Abdulaziz b. Suud'u karşı karşıya getirmiş ve birincisinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bundan sonra Necid mutasarrıflığından *Acman* aşiretleri hakkında gelen haberlerin önemli bir bölümü inzibat vakalarından oluşmaktadır. Zira, Abdülaziz b. Suud, Necid içlerini yeniden ele geçirip orada nisbeten bir düzen kurduktan sonra, o taraflarda yağma imkânı bulamayan *Acman* aşiretlerinin Ahsa sahillerindeki meskün mahallere yöneldikleri anlaşılmaktadır. Bu konuda Seraskerliğe gelen ilk rapor, Necid kumandanı Miralay Mustafa Hilmi'nin 12 Ağustos 1906 tarihli raporudur. Buna göre:

Hufûf'a bağlı Muberrez nahiyesi ahâlisiyle civarlarındaki Hazm mevkiinde çadır kurmuş olan *Acman* aşiretleri arasında hurma hırsızlığından dolayı 3 Ağustos 1906 tarihinde çatışmalar çıkmıştır. Müberrez nahiyesi müdürü konuyu mutasarrıflığa intikal ettirmesi üzerine, bölgeye idare meclisi azalarından iki ve subaylardan iki kişi olmak üzere derhal bir tetkik heyeti gönderilmiştir. Ayrıca Esad Ağa kumandasında yüzyirmi kişilik bir süvari birliği de Muberrez'e sevk edilmiş ve çarpışmaların önü alınmıştır. Yapılan tetkiklerde çarpışmalar esnasında Muberrez ahalisinden onbir kişi ölmüş ve yirmibir kişi de yaralanmıştır. *Acman* aşiretinden de en az o kadar ölü ve yaralı olduğu anlaşılmıştır.

Ortaya çıkan bu kan davasını halledebilmek için 4 Ağustos'ta Muberrez ahâlisinin ileri gelenleri ile *Acman* aşireti reisleri hükümet tarafından liva merkezine celbedilmişlerdir. Görüşmeler sırasında, *Acman* aşireti şeyhlerinden *Muhammed b. Hisleyn* düşmanca tavırlar sergileyerek, ahâliye ve hükümete karşı tehditler savurmuştur. Bunun üzerine de tutuklanarak hapsedilmiştir. Liva idare meclisi dağılmak üzere iken çarşıya gelmiş olan Acmanlılar ile ahali arasında çatışmalar başlamıştır. Altı kişinin ölümüyle neticelenen bu olaylar daha fazla büyümeden derhal bir bölük asker ile bastırılmıştır. Bu arada askerlerden çekinen Acmanlılar kasabaya girmeye cesaret edemeyerek, Hufûf'a iki saat mesafedeki Şevkiye'ye çekilmişlerdir. Aşiret halkı da Hufûf ile bahçeler arasında üç gün mahsur kalmıştır. Zaruri ihtiyaçları için Hufûfa muhtaç olan *Acman* aşireti, bu müddet zarfında zorda kalarak anlaşmaya mecbur olmuştur. Bedevilerin adeti gereği, teslim olduklarını ve anlaşma is-

<sup>88</sup> BOA, BEO 147490.

teklerini belirtmek için bir takım kadın, çocuk ve reislerini hükümete göndermişlerdir. Bunun üzerine tekrar yapılan görüşmeler neticesinde *Acman* aşireti ile ahâli arasında, aşiretlerin usüllerine göre anlaşma akdedilmiştir. Anlaşmaya göre, ölü ve yaralılarına aid haklarından karşılıklı olarak vazgeçmişlerdir. Ayrıca *Acman* aşiretinden hükümete muhalif davranmayacaklarına dair taahhüdler de alınmıştır<sup>80</sup>.

Bu hadiseler uzun zamandan beri Necid'te kurulması tasarlanan üçyüz mevcutlu ester-süvar müfrezesinin bir an önce teşkilini zaruri kılmıştır. Nitekim Bağdat vilâyetinden 15 Kasım 1906'da çekilen bir telgrafta *Necid dahilindeki Acman aşiretinin sebep olduğu son hadiseler ester-süvar müfrezesinin süratle kurulmasını bir kat daha zaruri kılmıştır* denilmektedir.

Öte yandan, Necid Mutasarrıflığı *Acman* aşiretlerinden uygunsuz davranışlarda bulunmamaları konusunda her ne kadar taahhüdler almış ise de hadiselerin sonbaharda tekrar patlak verdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Basra kumandanı Ferik İzzet Paşa 16 Kasım 1906 tarihinde Seraskerliğe çektiği telgrafında şu bilgileri vermektedir:

*Necid livası tarafında bulunan Acman aşiretleri ile ahâli arasında yirmi gündenden beri devam eden muharebe sebebiyle yollar kapanmıştır. Teşrinievvelin onyedinci günü Acman aşireti üç köye hücum ederek bakır kaplarına varıncaya dek mallarını alıp, birçok kişiyi de öldürerek geri çekilmişlerdir. Aynı ayın onsekizinci günü ahaliden altıbin, askerden dört subay ikiyüz nefer den oluşan bir kuvvetle Acman aşiretinin üzerine giderek savaşmışlardır. Bu arada ahâlden elli kişi, askerlerden üç subay ve altmış nefer şehit olmuşlardır. Ayrıca bir top ve cephanesini de ele geçiren Acman aşiretine on nefer de esir düşmüş ve geri kalan askerler Huufa ric'at etmişlerdir. Alınan diğer haberlere göre de Acman aşireti Uceyr'i de basmak üzere beklemektedir..*

Bu olaylar yüzünden kara ve deniz yoluyla yapılmakta olan haberleşme kesildiğinden bölgede gerçekleştirilen askeri hareket Seraskerliğin bilgisi dışında yapılmıştı. Bu durum Seraskerlik makamını hayli telaşlandırdığı, Serasker Rıza Paşa'nın Sadaret'e 20 Kasım 1906 tarihinde yazdığı yazıdan anlaşılmaktadır. Bu arada, civardaki telgraf merkezleri ile yapılan muhabere sonunda merkeze ulaşan bilgiler doğrultusunda, *Acman* aşiretinin te'dibi

<sup>80</sup> BOA, *İrade Askeri* 1324 ZA/1.

için yeni kuvvetlerin de sevkine karar verilmiştir. Hufûf ve civarı tam bir anarşi içine sürüklenmişti. Mevcut askerler olayları bastırmakta yetersiz kalıyordu. Diğer taraftan *Acman* aşireti bütün hurma bahçelerini yağmalamıştı. Hatta Hazine-i Hassa Nazırı edindiği istihbarata istinaden, 10 Aralık 1906 da Sadaret'e yazdığı bir tezkiresinde *Hufûf'daki karışıklık devam ettiği takdirde oradaki emlak-i hümayunun da telef olacağını* belirterek bir an önce çare bulunmasını istemiştir. Bunun üzerine Sadaret, 15 Aralık 1906'da meselenin halli için tekrar Basra vilâyetini uyarmak ihtiyacını hissetmiştir.

Sonuçta geçici tedbirlerin *Acman* aşiretlerinin Hufûf ve diğer meskûn yerlere yaptıkları tecavüzü önlemeye yetmeyeceğine kanaat getiren Bağdat'taki Altıncı Ordu Kumandanlığı, kalıcı çözüm olmak üzere Seraskerliğe şu teklifi yapmıştır:

*Acman aşiretinin te'dibi ve Ahsa Uceyr arasındaki yolun güvenliğinin sağlanması için, Uceyr iskelesinde yüzelli kişiyi alacak bir kule ile söz konusu yolun münasib yerlerine iki bölük askeri alacak iki kulenin inşa edilmesi. Taburların mevcutlarının üçyüze çıkarılması. Satın alınması daha önce kararlaştırılan üçyüz esterin Kırkikinci alayın birinci taburuna verilerek bu taburun esterliye dönüştürülmesi. Bu taburla kırkıbirinci alayın üçüncü taburunun Hufûf'da ikamet ettirilmesi. Bu üçüncü taburun iki bölümü altı ayda bir değiştirilmek üzere, Ahsa-Uceyr yolunda inşa edilecek kulelere yerleştirilmeleri. Ayrıca kırkdördüncü alayın ikinci taburunun tamamıyla Katar'da, üçüncü taburun iki bölümünün de altı ayda bir değiştirilmek üzere, Katif ve Uceyr'de ikamet ettirilmesi...*

Altıncı ordu kumandanlığının bu teklifi İstanbul'da görüşülerek kabul edilmiş ve icrası için gerekli izin de verilmiştir. Ancak ne kadarının gerçekleştirildiği ayrı bir araştırma konusudur.

### 11- *Acman* Aşiretleri ile El-Murra Aşiretleri Arasında Çatışmalar

Daha önce kullandığımız belgelerde, genellikle *Acman* aşiretleri ile *el-Murra* aşiretlerinin aynı ittifaklar içinde yer almış olduklarını görmüştük. Ancak 1909 ve 1910 yılına ait bir takım belgelerde ise aralarında çeşitli çatışmaların çıktığını göstermektedir. Söz konusu belgelere geçmeden önce, bu tarihlerin hususiyetinden bahsetmekte yarar vardır. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet akabinde kurulan hükümetlerin üzerinde ittifak ve terakki fırkasının yoğun baskıları bulunmaktadır. Geçmişte hiçbir siyasî tecrübeleri

olmayan bu genç kadrolar, imparatorluk dahilinde hiç kimseye imtiyaz tanımadan doğrudan kanun-i esasinin uygulanmasını istemekteydiler. Halbuki eski idare, özellikle merkezden uzak bölgelerde ve çöllerde yaşayan bedevileri teskin edebilmek için, daha önce zikredilen muhtelif siyasetler gütmekteydi. Bunların başında da bölgesinde nüfuz sahibi olan kabile şeyhlerine hil'at, maaş vs.nin verilmesi gelmekteydi. İttihadçılar ise bunları kaldırma eğilimi içindeydiler. Veya en azından ödemekte biraz ağır davranıyorlardı. İşte bir taraftan güdülen bu siyaset, diğer taraftan da Necid içlerinde hayli güçlenen Abdulaziz b. Suud'un yeniden ortaya çıkması, Necid ve Ahsa'da kabileler arasındaki dengeyi sarsmıştır. Böyle bir ortamda müttefik eski iki kabile de karşı karşıya gelmişlerdir. Hurma mevsimi dolayısıyla Ahsa civarına inen *Acman* ve *el-Murra* kabileleri hakkında, 30 Temmuz 1909 tarihinde Necid kumandan vekili Miralay Ahmed Hakkı'dan Seraskerliğe çekilen bir telgrafta şu bilgiler verilmekteydi:

*Daha önce 22 Temmuz 1909'da gönderdiğim telgrafta arzettiğim üzere, bir süredir açıklığa inmiş olan Acman aşireti ile Cifr, Tarf, Cişşeh taraflarında konaklamış olan el-Murra aşiretinin arası bozularak peyder pey birbirlerini yağmalamaya başlamışlardır. Olayların şiddetlenmesine binaen dün Acman aşireti dörtyüze yakın bir kalabalıkla karşı gazvede bulunmak üzere aniden Tarfta konaklamış olan el-Murra aşiretinin üzerine gitmişlerdir. Acman aşiretinin Tarftaki bu aşiretlere yaptıkları taarruzlar üzerine, derhal bir heyet ile yeterli kuvvet gönderilerek iki taraf birbirinden uzaklaştırılmıştır. Gerçi memleket (Necid merkezinde) dahilinde konaklamış aşiretler buldukça bu gazvelerin ve çapulculuğun önünün alınmayacağı gibi, bu kavganın köylülere de sirayet etme ihtimali bulunmaktadır. Bu husus dikkate alınarak derhal bunların reisleri celbedilmiş ve iki meclis-i idare azası ile eşrafın önünde, aşiretlerin usul ve adetlerine göre uzun müzakereler yapılmıştır. Sonunda iki taraf barıştırılarak ellerinden senetler alınmıştır. Suretleri gönderilen bu senetlerden de anlaşılacağı üzere; Acman aşiretinin büyük Şeyhi Muhammed [b. Hisleyn] ile el-Murra şeyhlerinden Lahûm, Abdurrahman, Salim Nikdan, kendi aşiretleri ile etbanın gerek birbirlerine karşı ve gerekse bu civarda Katîf ve Uceyr yolunun asayişini ihlal edecek bir davranışlarda bulunmayacaklarına dair söz vermişlerdir<sup>90</sup>.*

<sup>90</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 15).

Miralay Ahmad Hakkı, yukardaki telgrafına ayrıca, Muhammed b. Hisleyn, Şafî b. Ubur, Abdullah b. Muneyhir, Ali b. Câbir, Amir Batunî, Abdurrahman b. Nikdan, Salim b. Abdullah b. Nikdan, Lahum b. Şerm tarafından imzalanmış dört senet suretini de ilave etmiştir<sup>91</sup>. 4 Ağustos 1909 tarihinde Harbiye Nezareti'ne de bir telgraf çeken Miralay Ahmed Hakkı, Acman ve el-Murra aşiretleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

*Ondokuz firkadan oluşan Acman aşiretiyle oniki firkadan oluşan el-Murra aşiretinin, Acman'dan Âl-i Safran ve el-Murra'den Âl-i Câbir firkaları dışındaki diğer firkaları adına iki aşiretin ileri gelenleri arasında bir anlaşma sağlanmıştır. Ancak bu anlaşmanın hepsini kapsaması için Âl-i Safran ve Âl-i Cabir firkalarının reislerine de ulaşılarak, aralarında bir anlaşma yapılmıştır. Bunda da, upkı daha önceki anlaşma gibi birbirlerine karşı gazve yapmalarını, Uceyr-Katîf yolu ile belde dahilindeki yollara ve meskûn köylere asla ilişmemeleri ve herhangi bir tecavüzde bulunmamaları konusunda kesin söz alınmıştır. Böylece Acman ve el-Murra aşiretlerinin bütün firkaları arasında bir anlaşma sağlanarak, Tarık-ı Sultanı olan Uceyr -Katîf yolu her türlü tecavüzden korunmuş oldu. Bu sayede, imkân buldukça birbirlerine karşı yaptıkları saldırılar neticesinde, sadece bedeviler arasında kalmayıp meskûn ahaliye de sıçraması muhtemel görülen bir kıtalin ve mücadelenin önü alınmıştır. Zira bu aşiretler anlaşmaya sadık kaldıkça hem çevrede meskûn ahali ve hem de Katîf-Uceyr yolu emniyette olacaktır.*<sup>92</sup>.

Miralay Ahmed Hakkı yukardaki telgrafıyla, son birkaç gün içinde vukubulan olayların raporunu vermişti. Ancak aynı gün (4 Ağustos 1909), Seraskerliğe başka bir telgraf göndererek son anda iki aşiret arasında meydana gelen yeni gelişmeleri de şu şekilde bildirmiştir.

*Hufûf civarında konaklamış bulunan Acman ve el-Murra aşiretlerine bağlı bir takım firkalar arasında çıkan çekişmelerin neticesinde, civardaki köyleri gazvelerden ve yağmalanmaktan kurtarmak için güçlükle bir anlaşma sağlandı. Ancak bedeviler açlık korkusuyla ufak tefek yağma ve hırsızlıklarını sürdürebilmek amacıyla anlaşmayı ihlal etmişlerdir. Bir kısmı buralı ve bir kısmı Necidli [Riyad ve civarından] olan bazı kimselerin teşvikiyle de, el-Murra aşiretlerinin uzaklardaki bazı kısımlarından (özellikle el-Lihah (?) firkasından Âl-i Hesna ve Âl-i Büreyd) oluşturulan bir cemiyet, Acman aşireti-*

<sup>91</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 17,18,19, 20).

<sup>92</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 13).

*nin dışardaki bazı küçük fırkaları üzerine gazveler yaparak bir hayli devele-  
rini gasp etmişlerdir. Aynı durumda bulunan Acman aşiretinin sabır ve ta-  
hammülleri kalmıyarak, bugün mallarını ve hayvanlarını geri almak için ku-  
zeye yani Uyûn üzerine, Fetarcûf (?) istikametüne doğru harekete geçmişler-  
dir. Meskün köylere zarar vermemeleri için hemen gerekli tedbirler alındığı  
gibi Acman Şeyhi Muhammed de hükümete celbedilerek şiddetli bir şekilde  
uyarılmıştır<sup>93</sup>.*

Acman aşiretinin bu şekilde harekete geçerek el-Murra aşireti üzerine gitmesi çevredeki köylüleri korkutmuştur. Hufûf'a bağlı Tarf, Cişşe ve Cifr köylerinin ileri gelenleri ve muhtarları hükümete başvurarak köylerinin gasp ve yağmalara karşı muhafaza edilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine, Necid Kumandanlığı, Tarf ve Cişşe'ye otuzar piyade askeri yerleştiği gibi, her an harekete hazır olmak üzere Cifr'de de bir toplanma merkezi kurdu ve buraya Yüzbaşı Tahsin efendi kumandasında kırk esterli süvari yerleştirilmiştir. Bu arada, Cişşe yakınlarında el-Murra ile çıkan çarpışmalarda mağlup olan Acman aşireti askere sığınmıştır. Bunları takip etmek için peşlerinden gelen el-Murra, askerler tarafından oradan uzaklaştırılmışlardır. Akabinde de Acman aşiretlerine mensup insanlar askerlerin muhafazası altında Cifr bahçelerinden geçirilerek, aşiretlerinin konakladığı mekâna ulaştırılmışlardır<sup>94</sup>.

Yukarıdaki gelişmeleri Ağustos ortalarında Harbiye Nezaret'i'ne bildiren Miralay Ahmed Hakkı, iki taraf arasındaki olaylar daha fazla büyümeden şimdilik en azından müsabele (bedevilerin ihtiyaçlarını gidermek üzere bir bölgede konaklama mevsimi) sonuna kadar, yeniden üç aylık bir anlaşmanın akdedilmesine çalışılacağını da ilave etmiştir<sup>95</sup>.

Yaz boyu devam eden bu olaylar, sonbaharda başka bir şekle dönüştü. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, son zamanlarda bölgede kabilelerarası dengeler bir hayli değişmişti. Gelişen olaylar da bu değişimin göstergeleri idi. Acman aşiretleri el-Murra aşiretlerinden intikam alma sevdasına düşmüş iken, bölgenin güçlü liderleri arasında ise onlara karşı bir ittifak oluşmaya başlamıştı.

<sup>93</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 14).

<sup>94</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 16).

<sup>95</sup> Harbiye Nezaretinin 10 Safer 328/20 Şubat 1910 tarihinde Sadaret'e yazdığı tezkiresinde ufak tefek hırsızlıklar akabinde Acman aşireti ile el-Murra aşiretleri arasında yeniden başlayan husumetin durdurularak tekrar geçici bir anlaşmanın yapıldığı bildirilmektedir. BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef 46, 53, 54).

Nitekim 6 Aralık 1909 tarihinde Altuncu Ordu kumandan vekili Mirliva Şevket Paşa'dan gelen haberler yukardaki ifadelerimizi doğrulamaktadır. Bu haberlere göre, Necid içlerinin güçlü hâkimi Abdulaziz b. Suud gazve hazırlıkları içindeydi. Her ne kadar hangi tarafa gideceği bilinmiyor ise de, Acman aşireti veya İbn Reşid üzerine gidebileceği kuvvetle tahmin edilmekteydi. Öte yandan Şeyh Câsim'in oğlu Şeyh Abdullah'ın da Acman aşiretleri aleyhine gazve tertip etmek ile meşgul olduğuna dair haberler gelmekteydi<sup>96</sup>. Bu haberlerin ardından, bahsedilen ittifakın içine Kuveyt şeyhi Mubarek el-Sabah'ın da katıldığı bölgeden rapor edilmişti. Yapılan istihbaratlara göre; Necid'in kuzeyinden Mubarek el-Sabah, batısından Abdülaziz b. Suud ve güney-doğusundan Câsim el-Sani Acman aşiretleri üzerine gazve hazırlıkları içindeydiler. Gerçi Altuncu Ordu kumandanlığı buna ihtimal vermiyor ve onların esas maksatlarının; Katar ve Kuveyt'e bağlı bir takım aşiretleri yağmalayan Acman aşiretini te'dib bahanesiyle, Katar, Ahsa, Katîf ve Kuveyt sahillerinde kendi nüfuzlarını iyice kurmak olduğunu söylüyordu<sup>97</sup>. Bu yüzden Altuncu Ordu'nun, Necid kumandanlığı ile haberleşerek muhtemel oluşumlara karşı bazı askerî hazırlıklar içine girdiği, 15 ve 30 Aralık tarihleriyle Harbiye Nezareti'ne çekilen telgraflardan anlaşılmaktadır<sup>98</sup>.

Ocak 1910 başlarında bölgeden gelen istihbaratlara göre; Abdülaziz İbn Suud, Mubarek el-Sabah ve Câsim el-Sani'nin oğlu Abdullah ayrı ayrı, görünüşte, Hufûf ile Uceyr arasındaki Acman aşiretleri üzerine harekete geçmişlerdi. Abdülaziz b Suud'un bu maksatla Necid kabilelerinden *cihadiye* adı altında vergi topladığı ve bir kısım kabileleri silahlandığı da gelen bilgiler arasındaydı<sup>99</sup>. Bu haberleri 5 Ocak 1910 tarihinde Sadaret'e takdim eden Harbiye Nazırı *„bilhassa Kuveyt, Katar kaymakamları ve İbn Suud nezdinde güven verecek teşebbüslerde bulunulması ve Necid urbanına yaptığı tecavüzlerine son vermesi için İbn Suud'un siyaseten hükümete meylettirilmesinin* gerekli olduğunu beyan etmiştir. Harbiye Nazırı ayrıca, bunlar olmadığı takdirde, olaylara çare bulmak için devletçe bir an önce kat'î bir kararın verilmesi gerektiğini de hatırlatmıştır<sup>100</sup>. 11 Ocak 1910 tarihinden itibaren, Bağdat ve Necid'ten, kendilerine bağlı aşiretleri yağmaladıkları gerekçesi ile

<sup>96</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 9).

<sup>97</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 8, 11,12).

<sup>98</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 7, 10, 21).

<sup>99</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 22, 23, 24, 32,33).

<sup>100</sup> BOA, DH-MUİ 17/4-22 (Lef: 28).

Acman aşiretini cezalandırmak isteyen Katar Şeyhi ile Kuveyt Şeyhi'ni, İbn Suud'un ikna ederek bu işten vazgeçirdiğine dair haberler İstanbul'a ulaşmaya başladı. Öte yandan, Acman aşiretinin diğer aşiretlerden gasbettikleri mal ve hayvanları iade ettireceğini taahhüd eden İbn Suud'un ise, sefer hazırlıklarından da vazgeçmediği belirtilmekteydi<sup>101</sup>. Diğer taraftan İbn Suud'un aracılığına rağmen de ortalık durulmamıştı ve Acman aşireti hâlâ hedef tahtası durumundaydı.

Kendisine gelen haberleri değerlendiren Harbiye Nazırı, *Necid'teki ahvale, alınan ve yapılması gerekli olan tedbirlere dair* bir arızayı 6 Şubat 1910 tarihinde Sadaret'e sunmuştur. Buna göre:

Katar kaymakamı Câsim el-Sanî, Benî Hâcir ve el-Murra aşiretleri; oğlu Abdullah da Acman aşiretleri üzerine giderek bunların pek çok hayvanlarını gasp edip Katar'a dönmüşlerdir. Bu arada Câsim el-Sani bir süredir Acman aşiretinden muğber olan İbn Suud'u da bu hareketine ortak etmiştir. Bunun üzerine Acman aşiretine mensup olup, daha önce İbn Suud'un Riyad'ta hapsettiği ondokuz şeyh çocuğu ile kırk köle ve etbai bir fırsatını bularak oradan kaçıp hükümete sığınmışlardır. Bunların ilticaları kabul edilmekle birlikte, İbn Suud'un amcazadelerinden olup, aynı şekilde ondan kaçarak hükümete sığınan dokuz kişinin ise Hufûf civarında kalmaları mahzurlu görülerek Basra'ya gitmeleri kendilerine tebliğ edilmiştir<sup>102</sup>. Bu arada, Acman aşireti de, uzakta bulunan diğer fırkalarını İbn Suud'a karşı kullanmak için Ahsa civarına celbetmekteydi. Harbiye Nazırı, İbn Suud'un Riyad'ta büyük bir gazve hazırlığı içinde olduğunu ve hâlâ üçlü ittifakın bulunduğunu belirterek mahallinde bir takım askerî tedbirlerin alındığını da ilave etmiştir. Ancak bölgenin ehemmiyetinden dolayı bununla yetinilmemesi ve devletçe mülkî ve askerî hususları da içine alan esaslı bir siyasî çözüm ve programın hazırlanması gerektiği de vurgulanmıştır<sup>103</sup>.

Bu olaylar, 12 Şubat 1910 tarihinde Altıncı Ordu kumandan vekili Mirliva Şevket Paşa'dan gelen iki telgrafta daha mufassal bir şekilde anlatılmaktadır. Buna göre, Katar Şeyhi intikam almak gayesiyle Benî Hâcir'in üç ve el-Murra aşiretinin dört fırkasından oluşturduğu bine yakın bir kuvvet ile Hufûf'un altı gün uzağında bulunan Acman aşiretlerini basarak bu aşirete

<sup>101</sup> BOA, *DH-MUİ* 17/4-22 (Lef: 6, 25, 29, 30,31,34, 35).

<sup>102</sup> BOA, *DH-MUİ* 17/4-22 (Lef: 45).

<sup>103</sup> BOA, *DH-MUİ* 17/4-22 (Lef: 40).



mensup üç dört fırkanın hayvanlarını gasp etmiştir. Aynı telgrafta, İbn Suud'un Riyad'ta hapsedtikleri arasında Acman Şeyhi Muhammed Mesel ile Harik şeyhi Hezzan'nın da bulunduğu ilave bilgi olarak verilmektedir<sup>104</sup>.

Olayların bu derece vehamet kesbetmesi üzerine Basra'daki Marmaris ganbotu yerinde incelemeler yapmak üzere mürettebatıyla birlikte Ahsa taraflarına gönderilmiştir. Ayrıca, alınması zarûri olan kısa ve uzun vadeli tedbirler hakkında gerek mahallinde ve gerekse merkezde layihalar hazırlandığı yine kayıtlarda geçmektedir. Ancak bu layihalara henüz ulaşamadığından muhtevaları hakkında bilgimiz yoktur. Fakat, aynı sıralarda Necid kumandan vekili Miralay Ahmed Hakkı, olayların Osmanlı Devleti aleyhinde geliştiğini çok erken fark etmesine rağmen; bağlı olduğu Basra Valisi Süleyman Nazif, bu hadiselerin asırlardan beri devam edegelen aşiretler arası kavgalardan olduğu ve endişeye mahal olmadığı kanaatindeydi<sup>105</sup>.

Gelişmeler Ahmed Hakkı'yı haklı çıkarmıştı. Zira bütün hazırlıklarını büyük bir titizlikle ve gizlilik içinde tamamlayan Abdülaziz b. Suud 1913 Mayıs'ında bölgenin idare merkezi olan Ahsa'nın kontrolünü ele geçirdi. Gerçi Babiâli bu fiilî durum karşısında son anda bir manevre yaparak Necid'i vilayete dönüştürmüştü ve Abdülaziz b. Suud'u da vali ve kumandan olarak tayin ederek dengeyi sağlamaya çalışmıştı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması bölgesel dengeleri alt-üst etmiş ve Osmanlı Devleti de bölgeden çekilmiştir. Abdülaziz b. Suud'un bölgede kontrolü sağlamasına paralel olarak, Acman aşireti eski güç ve iktidarını yavaş yavaş kaybetmiştir. Şu anda, Suudi Arabistan'ın doğusu ile Kuveyt'te bölünmüş bir şekilde yaşamakta olan Acman aşireti, Körfez Savaşı'ndan sonra Kuveyt'te oluşturulan parlamentoda temsil edilmeye başlanmışlardır.

<sup>104</sup> BOA, *DH-MUİ* 17/4-22 (Lef: 41).

<sup>105</sup> BOA, *DH-MUİ* 17/4-22 (Lef: 49).

